

A menstruációs szegénység mint láthatatlan depriváció – nemzetközi és hazai tapasztalatok

ERDEY LÁSZLÓ – VÁRNAGY EDINA*

A menstruációs szegénység a sztereotípiákkal ellentétben nemcsak a hajléktalan vagy halmozottan hátrányos helyzetben élő nők havonta ismétlődő problémája, hanem megjelenik munkahelyeken, iskolákban és egyetemeken is. A koronavírus-járvány következményei ezt a helyzetet tovább súlyosbították. A járvány a tabuk sokaságával övezett láthatatlan hiányosságokat a felszínre hozta. A nemzetközi példák tanulságait levonva a leggyakoribb intézkedések a közintézmények és iskolák ellátása ingyenes higiénés női termékekkel, valamint az alapvető női higiénias eszközök „tamponadójaként” is ismert általános forgalmiadó-kulcsának csökkentése vagy teljes megszüntetése. Az Európai Bizottság Taxes in Europe Database adatai azt mutatják, hogy e termékek adója az Európai Unión belül Magyarországon a legmagasabb, megelőzve még a skandináv országokat is. Ma Magyarországon még kevésbé tárgyalt kutatási téma a menstruációs szegénység és annak negatív következményei, de annál sürgetőbb feltárandó és megoldandó feladat.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: I31, J16, O10.

Kulcsszavak: menstruációs szegénység, nemek közötti egyenlőtlenség, komparatív vizsgálat.

* Erdey László habilitált egyetemi docens, intézetigazgató, Debreceni Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Közgazdaságtan és Világgazdaságtan Intézet. E-mail: erdey.laszlo@econ.unideb.hu

Várnagy Edina PhD-hallgató, Debreceni Egyetem, Ihrig Károly Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola. E-mail: varnagy.edina@econ.unideb.hu

A kézirat 2022. október 6-án érkezett szerkesztőségünkbe.

Köszönet illeti a szerzők számára a bírálati folyamatból adódóan csak Lektor1 és Lektor2-ként ismert anonim lektorokat a tanulmányhoz fűzött értékes megjegyzéseikért és javaslataikért.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2022.66.11-12.45>

Abstract

Period poverty as an invisible deprivation. A summary of international and Hungarian experience

LÁSZLÓ ERDEY – EDINA VÁRNAGY

Contrary to stereotypes, menstruation poverty is not just a recurring monthly problem for homeless or severely disadvantaged women but also occurs in workplaces, schools and universities. The consequences of the Covid-19 pandemic have made this situation more difficult and brought invisible inadequacies surrounded by a multitude of taboos to the surface. Drawing on lessons from international examples, the most common steps are the provision of free feminine hygiene products in public institutions and schools and the reduction or complete abolition of the general sales tax or value-added tax, also known as the tampon tax on basic feminine hygiene products. Data from the European Commission's Taxes in Europe Database show that Hungary has the highest tax on these products in the European Union, even ahead of Scandinavian countries. This topic is not widely researched in Hungary, but it is an area that needs to be explored even more urgently.

JEL: I31, J16, O10.

Keywords: menstruation poverty, period poverty, gender inequality, comparative analysis.

Bevezetés

A közösségi média felületeit 2022 januárjában előzönlötték a #nemluxustáska hashtagek. Közel kétezer bejegyzés született már ezzel kapcsolatban az Instagramon, sőt, a fiatalabb generáció tagjait megcélozva a TikTokon is népszerűsítették a projektet. A kampány célja, hogy adománygyűjtés keretében segítsék a menstruációs szegénység által érintett nőket és lányokat. Magyarországon ez a fogalom kevésbé tárgyalt, így a jelen tanulmány célja, hogy a hazai és nemzetközi szakirodalomra alapozva átfogó képet adjon a menstruációs szegénységről, illetve annak kiterjedtségéről. Továbbá felhívja a figyelmet egy tabusított probléma feltárására. Emellett kísérletet tesz arra is, hogy a már alkalmazott nemzetközi jó gyakorlatok összegyűjtésével és rendszerezésével következtetéseket vonjon le, és szakpolitikai javaslatokkal szolgáljon. A téma újszerűsége miatt igen kevés konzisztens adatsor áll rendelkezésre. Ezek hiányában más országok elérhető adataira támaszkodunk.

A tanulmány alapjául szolgáló kutatás kiindulópontja *fejlődés-gazdaságtani*, ezért a fejlődő és a fejlett országok csoportjára egyaránt fókuszál, tanulmányozva a hasonlóságokat és különbségeket. A menstruációs ciklust övező tabuk és a meg-

bízható információn alapuló tájékoztatás elégtelensége mindkét országcsoportban megfigyelhető, ugyanakkor a fejlődő országokban a jelenség ismertebb, mint a fejlett országokban élő alacsony jövedelmű nők körében előforduló időszakos vagy állandó menstruációs szegénység. Külön részben elemezzük részletesebben a magyarországi adatokat és programokat. A menstruációs szegénység a koronavírus-járvány előtt is létező probléma volt, de nem kapott kiemelt figyelmet. A vírushelyzet miatt kialakult új körülmények, a lezárások, megbetegedések, munkanélküliség és egyéb gazdasági események következtében még több nő került ebbe a helyzetbe vagy annak közelébe (Crawford & Waldman, 2021). Az új, illetve újraélesedő nemzetközi konfliktusok, az ezek nyomán erősödő kényszermigráció tovább súlyosbítják a helyzetet.

A nemek közötti egyenlőség vagy egyenlőtlenség (*gender gap*) irodalma széles körű és jól ismert a közgazdaság-tudomány különböző részterületein (fejlődés-gazdaságtan, politikai gazdaságtan, új intézményi közgazdaságtan), ezért a tanulmány keretei által biztosított lehetőségeknek megfelelően a terület eredményeit nem ismételjük meg, hogy szűkebben csak saját vizsgálati témánkra koncentrálhassunk.

A tanulmány első része áttekinti a téma hazai és nemzetközi szakirodalmát, ezzel egy időben a menstruációs szegénység fogalmát is körülhatárolja. Az „Anyag és módszer” című rész tartalmazza a források és adatbázisok ismertetését. A szakirodalom-feltáráson túl az Európai Unió általános forgalmi adóra vonatkozó adatbázisát hívtuk segítségül, amikor arra kerestük a választ, hogy valóban Magyarországon terheli-e a legmagasabb áfa a menstruációs higiéniai termékeket. Ezt követően a fejlődő és a fejlett országok, illetve Magyarország adatait és intézkedéseit vetjük össze, különös tekintettel a magyar kampányokra és projektekre. Végezetül a „Következtetések” rész foglalja össze a szakirodalomra és az elemzésre támaszkodva a lehetséges alternatívákat. Megközelítésünk újszerűnek mondható abban a törekvésében is, hogy jól láthatóan szemléltesse a menstruációs szegénység közvetlen és közvetett kapcsolatát a nők elleni erőszakkal.

Szakirodalmi áttekintés

A menstruációs szegénység nemcsak a fejlődő országokban élő nőket érinti hátrányosan. A jelenség megtalálható bármely fejlett országban. Az érintettek pontos száma – célzott kutatások hiányában – csak becsülhető. A nemzetközi szakirodalomban már jelentek meg tanulmányok és folyóiratcikkek a témában, de a magyar tudományos szakirodalom még a kezdeti szakaszában tart: mindössze különböző

online blogok, hírportálok (Serdült, 2019) és magazinok (Krajnyik, 2021) oldalain köszön vissza. Mindezek ellenére számos civil kezdeményezés próbálja javítani a szegénységben élő nők helyzetét.

A nők és a férfiak közötti egyenlőtlenség csökkentése előreviheti a fejlődést, de a nők ellen irányuló diszkrimináció visszavetheti azt. Ha sikerül a szegénység mértékét csökkenteni, akkor a nők többszörösen is jobb helyzetbe kerülnek. A szegénység mérséklésével mind a férfiak, mind a nők helyzete javul, a nemek közötti egyenlőtlenség zsugorodik (Duflo, 2012). Azok a nők, akik sikeresen fejezték be iskolai tanulmányaikat, hozzájárulnak a gazdasági növekedéshez, éppen ezért szükséges a lehető legtöbbet megtenni annak érdekében, hogy a menstruációs ciklusukból adódó nehézségek miatt ne maradhassanak ki az oktatásból vagy a munkából.

A menstruációs szegénység nem válogat az országok között. A nemzetközi szakirodalmat áttekintő Crawford & Waldman (2021) tanulmány dokumentált eseteket talált Nagy-Britanniában, az Egyesült Államokban, Németországban és más magas jövedelmű országokban is. A menstruációs ciklust övező babonák, tévhitök és tabuk még a fejlett országokban is gátolják a társadalmi egyenlőséget. A jövedelem és az iskolázottság mellett világszerte eltérő szokások, hagyományok és sztereotípiák befolyásolják a nőket (Sumpter & Torondel, 2013; Nyitrai & Takács, 2019; Carneiro, 2021; Krajnyik, 2021), de erős befolyásoló ereje van a modern társadalom által kialakított elvárásoknak és a média üzeneteinek is (Kovácsné Török & Szeverényi, 2006).

A menstruációs szegénység definíciója

A menstruációs szegénység az alapvető higiéniai termékek rendszeres vagy időnkénti hozzáféréseinek hiányára utal, amelyet az anyagi helyzet idéz elő. A fogalomhoz tartozik még a termékek használatához szükséges megfelelő higiéné, illetve az információk elégtelensége is (Crichton et al., 2013; Carneiro, 2021; Krajnyik, 2021). Az alapvető eszközökön és információon túl Carneiro (2021) szerint a menstruációs ciklussal összefüggő megbetegedéseknek is a definíció részét kellene képezniük, valamint az ehhez szorosan kapcsolódó pszichológiai hatásokat sem szabadna elhanyagolni (Crichton et al., 2013).

A nemzetközi szakirodalom a „period poverty” (Singh et al., 2020; Crawford & Waldman, 2021; Hall, 2021) vagy a „menstruation poverty” (Wootton & Morison, 2020; Carneiro, 2021; Crichton et al., 2013; Sumpter & Torondel, 2013) kifejezéseket használja. Hall (2021) szerint menstruációs szegénység helyett kifejezőbb nevet kellene adni a problémának, amely nemcsak valaminek a hiányát írná le, hanem kiter-

jeszteni a kérdést, és új meglátásba helyezni, valamint összefogná a szükséges szakterületeket. Ilyen ideális elnevezés lenne szerinte a menstruációs egyenlőség vagy a menstruációs egészség. A *menstruációs egyenlőség* kifejezés inkább az egyesült államokbeli kommunikációra jellemző, míg a menstruációs szegénység széles körben, világszerte ismert és használt kifejezés (Crawford & Waldman, 2021). A szintén gyakran használt „menstrual hygiene management” kifejezés nemcsak a termékek elérhetetlenségével és az információhiánnyal kapcsolatos problémákra vonatkozik, hanem az olyan alapvető feltételek meglétére, mint a tiszta víz, a tiszta és biztonságos környezet, valamint megfelelő hulladékgazdálkodás (Sumpter & Torondel, 2013; van Eijk et al., 2016; Rheinländer et al., 2018).

Nemek közötti egyenlőtlenség

Mind a fejlődő, mind a fejlett világban megfigyelhetőek egyenlőtlenségek férfiak és nők között, azonban a mértékük különbözik. Az UNDP 2021–2022. évi Human Development Reportja szinte példa nélkül álló módon két egymást követő évben visszaesést jelez az emberi előrehaladásban (UNDP, 2022), a visszaesés az előző öt év szinte minden előrelépését eltörölte (UNDP, 2022:4). A nemek közötti egyenlőtlenség terén hasonló negatív fordulat történt 2020–2021-ben, amelyet a 2022-es tendenciák csak némileg ellensúlyoztak. A jelenlegi trendeket extrapolálva a szakadék bezáródásához 132 évet kell várunk (2020 előtt ez az adat „már” 100 év alá szorult) (World Economic Forum, 2022).¹

A fejlett országokban a két nem közötti bérkülönbség csökken, de még mindig létező jelenség. A foglalkoztatásban fennálló különbségeket a kutatók egy része a gyermekvállalással és az azzal járó kötelezettségekkel köti össze (Kleven & Landais, 2017; Adamecz-Völgyi, 2018; Lipták & Matiscsákné Lizák, 2018). Kleven & Landais (2017) becslései szerint az alacsonyabb GDP/fővel rendelkező országokban a nők 65 százalékkal keresnek kevesebbet, mint a férfiak, míg egy magasabb GDP/fővel rendelkező országban ez körülbelül 35 százalék. A gazdasági növekedés és az azzal járó pozitív hozadékok elősegítik a nemek közötti egyenlőség csökkentését (Dufflo, 2012). Viszont míg a sokkok korábban erőteljesebben érintették a férfi munkavállalókat, addig a Covid-19-világjárvány éppen ellenkezőleg hatott (World Economic Forum, 2022). A menstruációs ciklushoz társítható havonta ismétlődő költségek a nők jövedelmét érintik elsősorban (Rossouw & Ross, 2021). Egy átlagos egészséges

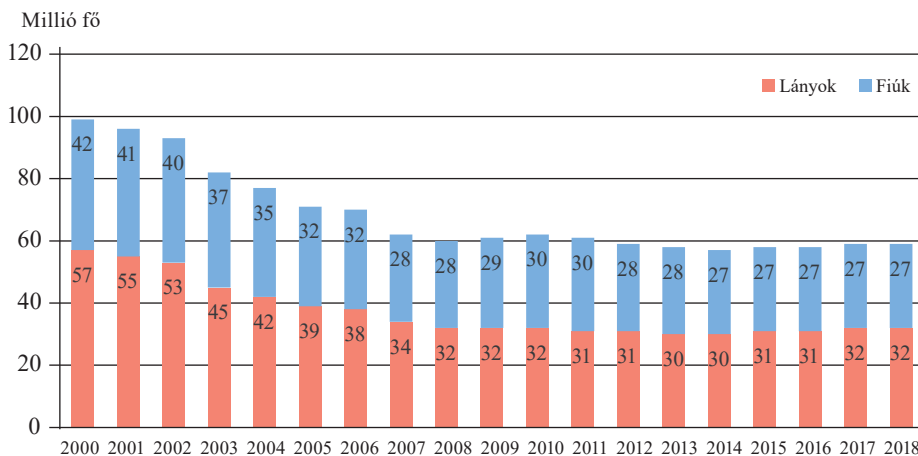
¹ A nemek közötti különbség még olyan, gyakran kevésbé látható területen is megjelenik, mint a sporttevékenység, amelynek dokumentálásaként lásd például Fenyves et al. (2019) tanulmányát.

nő életében körülbelül 400 alkalommal számíthat menstruációs vérzésre. Ezt befolyásolhatja az aktuális egészségi állapota, életmódja, táplálkozása, de a stressz is (Kovácsné Török & Szeverényi, 2006; László et al., 2007).

A férfi és női szegénységnek vannak közös vonásai, de az eltérés a gyermeknevelési kötelezettségekben és a munkaerőpiaci diszkriminációban keresendő (Czibere, 2012). Az egyik legfontosabb terület a férfiak és nők közötti egyenlőség kérdésében az, hogy mivel töltik el az idejüket. Az alacsony jövedelmű országokban a nők időmérlegében domináns részt képez a fizetetlen, nem piaci alapon és még csak nem is az informális gazdaságban történő munkavégzés, mint például házimunka, a gyermeknevelés és az idősgondozás. Emiatt sem tudnak megjelenni és elég produktívak lenni a munkaerőpiacon, és nem jutnak elegendő (pénzben számszerűsíthető) jövedelemhez. Ezzel csökken az érdekérvényesítő erejük a háztartáson belül (Duflo, 2012). A nők szerepével és feladataival kapcsolatban a magas jövedelmű országokban is vannak tradicionális nézeteket vallók (Lipták & Matiscsákné Lizák, 2018). A házimunka terén az európai országok is változó képet mutatnak. Az Európai Unióban átlagosan a nők 79 százaléka végzett házimunkát mindennap, míg ez a szám a férfiak esetében 34 százalék volt 2016-ban. Az országok közül kiemelkedik Nagy-Britannia és Görögország, ahol ez a szám nők esetében 85 százalék volt. A férfiak a legtöbb házimunkát Svédországban (56 százalék) és Dániában (55 százalék) végzik (Statista, 2018).

A nők életébe az oktatás mind a fejlődő, mind a fejlett országokban nagyon sok pozitív eredményt hozhat, ami később az egész család jólétére hatással lesz. Az alacsony iskolai végzettségű, gyereket nevelő nők körében nagyobb a szegénység kockázata (Czibere, 2012). Az *1. ábrán* az UNICEF (2020) adatai láthatók, az ábra az iskolából kimaradó általános iskolás korú gyerekek számát jeleníti meg 2000-től 2018-ig világszerte. Az adatok azt mutatják, hogy a kétezres évek kezdete óta az iskolából kimaradó gyerekek száma folyamatosan csökkent. Míg 2000-ben 99 millió gyerek nem vett részt az oktatásban, nemekre bontva 57 millió lány és 42 millió fiú, 2018-ra ez a szám majdnem megfeleződött. A 2018-as adatok 59 millió gyerekről számoltak be, nemekre bontva ez 32 millió lányt és 27 millió fiút jelentett. A kezdeti gyors sikerek után az utóbbi években a csökkenés stagnált. Az iskolából hiányzó gyermekek száma továbbra is 57-59 millióra tehető, a lányok aránya pedig továbbra is magasabb, mint a fiúké.

Az iskolából kimaradó gyerekek száma világszerte, millió fő

Forrás: UNICEF (2020).

A képzetlenebb nő jobb munkahelyet talál, magasabb fizetést kap, ismereteket szerez a gyermeknevelésről, és hozzájárul a család jólétének növeléséhez. A tova-gyűrűző hatások vizsgálata és kutatása nehéz feladat, mivel az eredményeket sok tényező torzíthatja, mint például az, ha a lány alapvetően jómódú családból származik (Duflo, 2012). Az alacsony jövedelmű országokban a nők nem jutnak megfelelő oktatáshoz, és csak nagyon kis százalékuk tud egyetemre járni (Duflo, 2012; Todaro & Smith, 2020). A fejlett országokban élő, egyetemet végzett nők száma már meghaladja az egyetemet végzett férfiak számát (Kleven & Landais, 2017; Kálmán, 2018). Az ENSZ fenntartható fejlődés céljai közül kiemelten jelenik meg ez a 4.1–4.3, 4.5–4.7. területeken.² A 2022. évi státuszriport azonban elkeserítő eredményeket mutat, a koronavírus-járvány által előidézett válság miatt iskolából kimaradók 17,3 ezer milliárd dolláros elvesztett életpálya-jövedelmét előre jelezve, a nemek közötti egyenlőség számottevő javulása nélkül (ENSZ, 2022:34). Oroszország Ukrajna elleni háborúja is különösen súlyosan érinti az iskoláskorú lakosságot, amit az online oktatási lehetőségek sem tudnak mérsékelni.

² A fiatalok elhelyezkedési esélye, digitális ismeretek, egész életen át tartó tanulás, illetve hátrányos helyzetű és halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek, idegennyelv-ismeret, iskolai kompetenciák.

Egyenlőtlenségek az oktatáson és a munkaerőpiacon túl

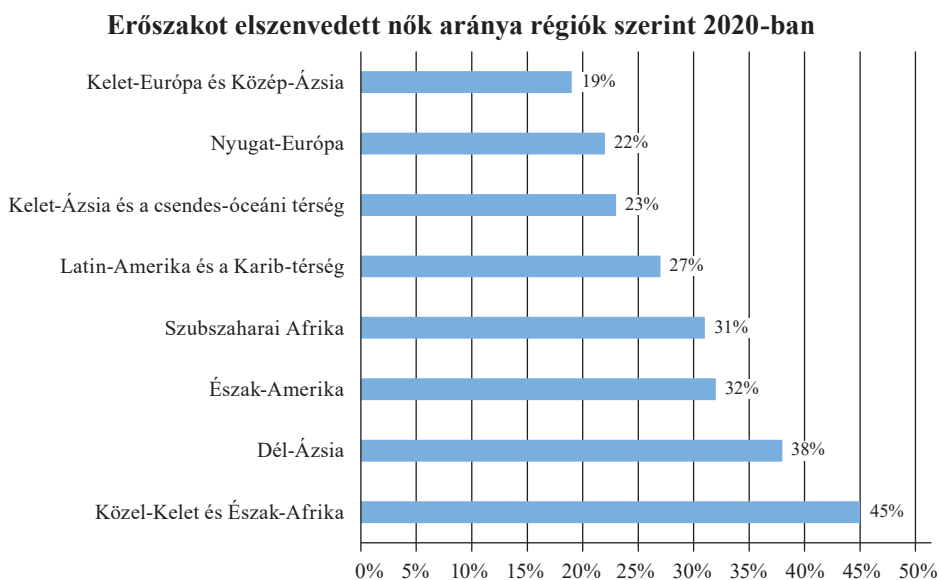
A fejlődő országbeli nők számos veszéllyel néznek szembe, amelyek közül az egyik a nemi alapú erőszak. Palermo et al. (2013) felmérése rámutatott arra, hogy az erőszakot átélt nők 40 százaléka jelezte valakinek az esetet, de csak 7 százalékuk tett hivatalos bejelentést. Nagyon sok esetben az erőszak láthatatlan marad az egészségügyi és szociális intézmények előtt is, így csak megbecsülni lehet a tényleges áldozatok számát (Sagot, 2005). Gondot jelent, hogy nagy különbségek vannak a bejelentést tevő és nem tevő nők között. Az egyedülálló nők kevésbé hajlandók erre, mint a házasok, továbbá az iskolázottabbak szintén nagyobb eséllyel tettek bejelentést. Különbség volt a lakóhely és a kor szerint is. A városi körzetekben élők szintén nagyobb hajlandóságot mutattak a hivatalos bejelentésre, illetve a magasabb életkor is növelte ennek esélyét. Mindezek ismeretében nem meglepő, hogy a kialakított programok nem mindig érik el a legkiszolgáltatottabb rétegeket. Palermo et al. (2013) eredményei a jövedelmi viszonyokra nézve nem voltak egyértelműek. Úgy gondolták, ennek oka, hogy a szegény nők körében nagyobb hasznosságot jelent számukra, ha elhagyják partnerüket, mint az anyagilag függésben élő nők számára. Számításaik szerint a nemi alapú erőszak akár 25-ször nagyobb arányban fordul elő, mint amekkorára azt a rendőrségi jelentések becsülik.

Latin-amerikai országokban végzett kutatások szerint a nők elleni erőszakot legtöbbször hozzájuk közel álló férfiak követik el és az esek kiemelkedő részében a saját otthonukban. Az áldozatok jelentős mentális és fizikai egészségügyi problémákkal kénytelenek ezek után együtt élni. A családon belüli erőszak ugyanakkor nemcsak fizikai erőszak, hanem ide sorolható a folyamatos lelki terror, az anyagi függőségben tartás, a bezárás és a rabszolgaságba kényszerítés is. A gazdasági vagy anyagi erőszak a családon belüli erőszak egy jellemző formája. Ilyenkor a nő elveszíti anyagi függetlenségét, ezáltal a kitörési lehetőségei nagy részét is. A latin-amerikai országokban a nők nem kapnak sem időben, sem minőségében megfelelő segítséget, sem kormányzati, sem pedig civil szervezetektől (Sagot, 2005).

A nők és a férfiak közötti egyenlőtlenség súlyos példája a hiányzó nők esete Ázsiában és Észak-Afrikában. A rendkívül magas női halandóság és az alacsony túlélési ráták a nemi alapú szelektív abortusz, a lánysecsemők eltüntetése, az egészségi állapotuk elhanyagolása, nem megfelelő táplálásuk és egyéb társadalmi atrocitások következményei. Mindezen tényezők hozzájárultak ahhoz, hogy az ázsiai országok demográfiai válsággal néznek szembe (Sen, 2001; Duflo, 2012). Indiában és Kínában összesen körülbelül 100 millió nő hiányzik a társadalomból (Sen, 2001).

A Global Gender Gap Report 2020. évi adatai alapján szerkesztett 2. ábra szerint a legtöbb erőszakot a közel-keleti és észak-afrikai, illetve a dél-ázsiai nők szenvedték el, míg a legkevesebbet a kelet-európai és a közép-ázsiai nők, valamint a nyugat-európaiak.³ A nők elleni endemikus erőszak minden korosztályt egyaránt érint.

2. ábra

Forrás: World Economic Forum (2020a).

Az erőszak és a menstruációs ciklus közötti kapcsolat

A menstruációs ciklussal összefüggő hormonális, hangulati és a megkülönböztetésből adódó stresszfactoroknak is tulajdoníthatóan ezekben az időszakokban a női viselkedés megváltozik. A pszichiátriai szakirodalom igazolja, hogy ebben az időszakban, illetve a premenstruációs napokban nő a szuicid magatartás valószínűsége (lásd például Saunders & Hawton, 2006; Owens & Eisenlohr-Moul, 2021). A premenstruális szindrómának (PMS) súlyos diszfóriás változata is kialakul

³ Az európai helyzet további javulása várható az Európa Tanács 2021. évi isztambuli konvenciójának, majd a Tanács 38 tagjának 2022. szeptember 30-i deklarációjától.

hat (PMDD), amely akár a normál hormonszintekre adott, a „szokásostól” eltérő neurotranszmitter-válasz eredménye is lehet (Laird, 2019).⁴ Ebben az időszakban a nők által elkövetett erőszakos cselekmények gyakorisága is emelkedhet, amely még a büntetőjogi szakirodalomban védelmi stratégiai lehetőségként is feltűnik (lásd például Lewis, 1990).⁵

Tanulmányunkban a menstruációs szegénységnek az erőszakkal való összekapcsolása valójában a fordított irányra kívánja felhívni a figyelmet. Ez a „gender gapnek” egy olyan vonatkozása, amely alapvetően megkülönbözteti azt az anyagi depriváció más típusaitól, és gyakran nem kap elegendő figyelmet. Ennek kiváltó okai természetesen ebben az irányban is lehetnek a fent leírt időleges vagy állandósult pszichiátriai változások, de egyéb tényezők is szóba jöhetnek.

A menstruációs szegénység számos negatív következménnyel jár, beleértve egyes menstruálók kétségbeesését. Ennek mértékét hangsúlyozzák azok a jelentések, amelyek szerint egyes lányok Kenyában, Ugandában, Ghánában, Zimbabwében és Nigériában szexuális szolgáltatásokat ajánlanak fel, hogy hozzájussanak a higiéniai termékekhez, mindezzel növelve a szexuális úton terjedő betegségek kockázatát és az erőszaknak való kitettségüket is.

Egyes etnikumoknál a menstruáció alatti extrém kiközösítés, amely időnként még a szülés időszakára is kiterjedhet, másodlagos hatásként még a gyermekek egészségére gyakorolt negatív hatásként is megjelenik. Bár hivatalos statisztikák nem léteznek, a média gyakran számol be ezekben az időszakokban nemi erőszakról, zaklatásról, sőt akár fulladásos halálról is, például egyes nyugat-nepáli területeken, ahol az áldozatoknak kunyhókban, állatok számára készült ólakban kell a megkülönböztetett időszakot tölteniük (Joshi & Acharya, 2022).

A WoMENA (2020) tanulmánya alaposan dokumentálja a menstruációs egészségügyi ellátás hozzáféréseinek hiányát és a nemi alapú erőszak formáit mint: a) a fizikai erőszak: a termékekért fizetni kell, a fejlődő országokon belül a családon belüli egyenlőtlen jövedelemeloszlás kérdése jól ismert, és a belőle fakadó erőszak is; b) az iskolán belüli nem megfelelő WASH (Water, Sanitation and Hygiene – víz, mellék-helyiség, higiénia) lehetőségek, amelyek alacsonyabb oktatási részvételhez, zakla-

⁴ Más műfaji keretek között lásd még Weiss-Wolf (2017), Okamoto (2018) és Diamant (2021) könyvét.

⁵ Köszönet illeti dr. Bélteczki Zsuzsanna (PhD) osztályvezető főorvos asszonyt a pszichiátriai vonatkozásokkal kapcsolatos kérdéseink tisztázásához nyújtott segítségével. A kapott információkkal kapcsolatos következtetések és irodalmi hivatkozások a szerzők munkájának eredményei, hasonlóképpen, a levont következtetésekért is bennünket terhel a felelősség. Többek között lásd még a szerzők által művelt diszciplínák határain messze túleső, de megállapításainkat alátámasztó művek közül a Rennó Jr. et al. (2020) gondozásában megjelent kötetet.

táshoz vezetnek; c) az általánosan hiányzó vagy nem megfelelő WASH-lehetőségek: zaklatásnak, nemi erőszaknak való kitettség; d) az előzőekben leírt tranzakciós szex a megfelelő higiénés eszközök beszerzéséért; e) a korábban szintén említett tévhitök és káros tradicionális gyakorlatok; f) a korai házasság, amikor a menstruáló gyermeket már felnőttnek tekintik, így a szülők a menstruációval együtt járó anyagi terhet is le tudják vetni magukról; g) a humanitárius vészhelyzetek, amikor a zsúfoltság ugyancsak emeli a menstruáló nők erőszaknak való kitettségét. Ezeket a tényezőket a koronavírus-járvány csak súlyosbította.⁶

Az emberi önrendelkezés határait, a törvényes erőszak kérdéskörét feszegeti az a gyakorlat is, amely szerint még a világ fejlett országaiban is előfordul, hogy a fogatékkkal élő nők és lányok menstruációja és menstruációs viselkedése (a higiénia rossz kezelése, kiszámíthatatlan viselkedés, szorongás a vér miatt) a szülők, gondozók, egészségügyi szakemberek és bíróságok kényszerítő beavatkozásainak alapjai voltak, különösen a sterilizálás lehetősége révén. Bár az emberi jogok nemzetközi rendszerének védelemmel kellene szolgálnia az ilyen esetekre, egyes országok a nemzetközi egyezményeket nem tartják be, sőt, a beavatkozásokat az emberi jogokra való hivatkozással racionalizálják (Steele & Goldblatt, 2020)⁷.

Menstruációs szegénység a fejlődő országokban

A fejlődő országokban a nők és gyermekek helyzete sokkal nehezebb, mint fejlett országbeli társaiké. A nőket nagyobb arányban érinti a szegénység, mint a férfiakat. Alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, és alacsony jövedelmű, igen gyakran pénzügyi ellentételezés nélküli munkát végeznek. A nők a háztartás jövedelmének felhasználásába nem vagy alig szólhatnak bele. Ennek számos oka van. Egyrészt a nők munkáját nem ismerik el, nem fizetik meg, jelentsen ez mezőgazdasági munkát vagy ház körüli tevékenységet. Az okok közé sorolható még, hogy a háztartás irányítója a férfi, még akkor is, ha kevesebbet keres, mint a felesége. A nők a fejlődő országokban gazdaságilag kiszolgáltatottak maradnak (Todaro & Smith, 2020).

⁶ Lásd még: Bobel (2019), Bashu & Tripathi (2022), illetve Patel et al. (2022) műveit. Jahan (2020:526) különösen sokkolóan figyelmeztet: „... a marginalizált népesség életét veszélyezteti, mivel fokozódnak a nemi úton terjedő fertőzések, húgyúti fertőzések, a vérszegénység, a korlátozott ételminőség- és folyadékbevitel, a nemi alapú erőszak és a rossz mentális egészség. E problémák közül több is, ha nem foglalkoznak velük, akár halálos kimenetelű is lehet.

⁷ A kötet (Bobel et al., 2020) számos további példával szolgál még, többek között a büntetés-végrehajtási intézmények, illetve az LMBTQ+ közösség kapcsán is a menstruáció és az erőszak közötti erőteljes összefüggésekre rámutatva.

Ghánában előrelépés történt a biztonságos víz és megfelelő higiéniai feltételek biztosítása terén az oktatási intézményekben. A ghánai iskolás lányok körében végzett felmérés alapján azonban megállapítható, hogy a menstruáció kezelése nem megfelelő. A szennyvízrendszerek elégtelensége mellett gondot okoz a mellékhegyiségek állapota, nem megoldott a nemek szerinti elkülönítés, de még a gyerekek és felnőttek közötti sem. A kutatást fókuszcsoportos interjú keretében végezték el 15–23 éves lányok körében, továbbá mélyinterjúkat készítettek a női dolgozókkal. A beszámolók alapján a lányok nem a közösségi mosdókat használták, hanem közeli bokrokat, mert féltek, hogy bántják, megszégyenítik vagy megbüntetik őket, ha valamit nem megfelelően használnak (Rheinländer et al., 2018).

Crichton et al. (2013) kenyai városi fiatal lányokat kérdezett meg a menstruációs szegénység különböző aspektusairól. Válaszaik alapján a lányok egy része a tisztasági betétet preferálta, annak higiéniai előnyei miatt. A válaszadók közel fele használt azonban valamilyen szövetanyagot, rongyot, zoknit, vattát annak érdekében, hogy spórolni tudjon a költségekkel. Néhányan azt is elmondták, hogy a tisztasági betétet választják ugyan, de abból az egész ciklus alatt összesen kettőt vagy hármat használnak el. Nagyon sok lány a privát szféra hiányára panaszkodott mind az iskolákban, mind saját otthonukban. A kutatásban azt a feltételezést is megerősítették, hogy ezek a lányok a menstruációval összefüggő okok miatt hiányoznak az iskolából. A megkérdezett lányok elmondása szerint ők maguk törekszenek arra, hogy ne hagyjanak ki lehetőleg egy napot se. Crichton et al. (2013) megkérdezettjei között nemcsak iskolás lányok voltak, hanem néhány anya is részt vett az interjúkon. Elmondásuk alapján ők a saját igényeiket teszik félre annak érdekében, hogy a lányaiknak meg tudják venni a higiénikus tisztasági betétet, hogy ne rongyokkal kelljen átvészelniük ezt az időszakot. Ugyanakkor arra is fény derült, hogy az anyák gyakran kerülnek a lányaikkal való felvilágosító beszélgetést, mert szégyellik azt. Ezt a támogatást a kenyai megkérdezettek a tanáraiktól viszont megkapták.

A van Eijk et al. (2016) által elvégzett metaanalízis az indiai lányok helyzetét vizsgálta. A 138 tanulmányt és 15 évet felölelő kutatás érdekes tanulságokra mutatott rá. Rávilágított az eltérő városi és vidéki szokásokra és a termékek megválasztásának különbségeire. Ezenfelül ők is bizonyítékot szolgáltatottak arra, hogy az iskolai hiányzások az esetek jelentős részében a menstruációval összeköthető okokra vezethetőek vissza. A kutatás jelentőségét növeli, hogy a szerzők figyelmet fordítottak a különböző tiltások és kulturális tabuk vizsgálatára is. A leggyakoribb korlátozások vallási jellegűek voltak, azaz az érintettek nem látogathatták a szent helyeket, vagy nem érthettek szentnek tekintett tárgyakhoz, ugyanakkor szintén elég gyakoriak vol-

tak az ételekkel kapcsolatos tiltások is. Bizonyos esetekben a menstruáló lányokat és nőket elkülönítették a család többi tagjától, de akár még a házból sem léphettek ki. Ez nem egyedi, csak Indiára jellemző példa. Sumpter & Torondel (2013) is hasonló viselkedést tapasztalt más fejlődő országokban.

A szikhizmus kivételével a jelentősebb világvallásokban megjelennek a menstruáló nőkkel kapcsolatos tiltások és korlátozások (Bhartiya, 2013), amelyek tovább nehezíthetik a tradíciók, a hiedelmek, az értékek és attitűdök megváltozását.

Menstruációs szegénység a fejlett országokban

A kutatások és az adatok hiányosságai ellenére a tapasztalatok azt mutatják, hogy a fejlett országokban is igen nagy szükség van a nők támogatására a menstruációs szegénység leküzdésében (Wootton & Morison, 2020). A tamponadóként, rózsaszín adóként⁸ vagy luxusadóként (Singh et al., 2020) is emlegetett adó a menstruáció kezeléséhez használatos termékek általános forgalmi adóját takarja, amelyet ezen eszközök után kell fizetni, és amely megnehezíti a szegénységben élő nők számára ezt az időszakot.

Az Egyesült Államokban közel 17 millió nőt érint ez a probléma (Singh et al., 2020). Az iskolákban végzett kutatás során kiderült, a tanulók 23 százaléka szembesült azzal, hogy nem engedheti meg magának a szükséges eszközöket. A koronavírus-járvány miatt a megkérdezettek 16 százaléka az élelem, a ruházat és a menstruációs eszközök közötti választással szembesült. A megkérdezettek 67 százaléka jelezte, hogy a termékek hiányában túl sokan kénytelenek kihagyni napokat az iskolából. Ez utalhat arra, hogy a menstruációs szegénységben élő lányok aránya sokkal nagyobb, mint ahogyan azt a statisztika mutatja. A szégyenérzet miatt valószínűleg nem mernek beszélni róla, a közösségben mégis tudják egymásról (Thinx & PERIOD, 2021). A menstruációs szegénység mentális egészségre gyakorolt hatását Cardoso et al. (2021) egyesült államokbeli egyetemista nők körében vizsgálta. A megkérdezettek 10 százaléka minden hónapban szembesült nehézségekkel, hogy megvásárolja a szükséges termékeket, és 14,2 százalék legalább egyszer szembesített azzal a ténnyel, hogy számára nehézséget okoz a higiéniai termékek beszerzése a felmérést megelőzően. Az érintett nők körében a depresszió statisztikailag bizonyítottan nagyobb arányban fordult elő. A kutatás országos mintára épült, de csak a 18–24 éves korú egyetemi tanulmányokat folytató nőket vizsgálta. A korlátok elle-

⁸ A rózsaszín adó (*pink tax*) kifejezés általánosabb értelemben is használatos, a speciálisan nők számára készült termékek diszkriminatív, magasabb árazására.

nére azonban súlyos képet fest egy magas jövedelmű ország felsőoktatásában részt vevő tanulók nehézségeiről.

Egy gyermekek jólétével foglalkozó nemzetközi szervezet, a Plan International által az Egyesült Királyságban elvégzett felmérés alapján 10-ből 3 lánynak okoz problémát, hogy megvásárolhassa azokat a higiénés termékeket, amelyekre szüksége lenne. Mindezt a koronavírus-járvány következményei csak tovább súlyosbították (Plan International, 2020).

Wootton & Morison (2020) elemzésében, Crichton et al. (2013) interjúalanyaihoz hasonlóan, az új-zélandi fiatal lányok is beszámoltak kényelmetlenségről, félelemről: valaki észreveszi, hogy éppen menstruálnak, vagy féltek attól, hogy mások bántani fogják őket. Válaszaik között fellelhető volt az anyagi gondok miatti szorongás is. Ez a félelem és szorongás igencsak azonos képet mutat a fejlődő országokbeli hasonló korú lányokéval (Rheinländer et al., 2018).

Egy 2020. évi olaszországi felmérésben a részt vevő nők 74 százaléka kifogásolta az olasz tamponadót, amelynek mértéke 22 százalék volt. Egyedül az organikus termékek adóját csökkentették 5 százalékponttal, de a válaszadók ezt nem találták kielégítőnek, és igazságtalannak nevezték ezt az adónemet (Statista, 2020a). Többek között azt is megkérdezték, hogy drágábbnak vélik-e a női tisztasági termékeket a férfiakénál, és a válaszadók közel fele gondolta úgy, hogy igen (Statista, 2020b).

Egy átlagos iskolás lány 2020-ban Franciaországban átlagosan 102,87 eurót költött menstruációs termékekre. A 16 évesek és tőlük idősebbek 46 százaléka havonta öt és tíz euró közötti összeget költött, míg 40,8 százaléka kevesebb mint öt eurót, 13,2 százaléka pedig tíz eurónál is többet. A menstruációs termékek (betét, tampon, kehely stb.) mellett a legtöbbet fájdalomcsillapítókért fizettek. A megkérdezett lányok 9,5 százaléka anyagi okokból készített már magának valamilyen eszközt, amely segít átvészelni a vérzést. A felhasznált termékek között megtalálható volt a WC-papír, amely a termékek egyfajta helyettesítőjeként használatos. A megkérdezettek 22 százalékának volt már olyan jellegű anyagi gondja, amely problémát okozott a szükséges termékek megvásárlásában. A megkérdezettek 10 százaléka válaszolta azt, hogy volt olyan eset, mikor nem tudta elhagyni az otthonát, vagy nem tudott elmenni dolgozni, mert nem tudta magának megengedni a legolcsóbb egészségügyi betétet sem, vagy nem volt pénze fájdalomcsillapítóra (Statista, 2021).

Ausztráliában, Új-Zélandon, Európa egyes országaiban, Kanadában és az Egyesült Államok néhány államában már 2015-től hoztak intézkedéseket a szegénységben élő nők jólétének és egészségének védelmére, legtöbbször adócsökkentések for-

májában. A hullámot aktivisták indították a közösségi média segítségével, és sikerült eredményeket elérniük (Crawford & Waldman, 2021).

A koronavírus-járvány hatása

A koronavírus-járvány miatt azok a lányok, akik eddig az iskolából kértek maguknak tisztasági eszközöket, elvesztették ezt az egyetlen lehetőségüket is (Crawford & Waldman, 2021). Az említett forrás négy esetet dokumentált, ahol a koronavírus-járvány negatívan befolyásolta a menstruációs szegénységet. Az első a megfizethető termékek hiánya a lezárások és a készlethiányok miatt. Az elérhető tisztálkodási lehetőségek elvesztése szintén a lezárásokkal kapcsolatos, mivel ezzel elválták a lehetőséget a hajléktalan vagy nehéz helyzetben lévő nők tisztálkodási lehetőségei előtt. Zsilák (2019) egyik interjújában egy hajléktalan nő kiemelte, mennyire fontos számára, hogy kezét tud mosni a bevásárlóközpontokban. A harmadik terület az iskolák és szociális intézmények bezárásával kapcsolatos, mivel a szükséges tájékoztatás nem jutott el a legszegényebb rétegekig, és a rászorulóknak nem fértek hozzá az ingyenes termékekhez sem. Az utolsó terület pedig a menstruációval kapcsolatos stigmák és szégyénérzet. Mivel az emberek kénytelenek voltak az otthonaikban maradni, sokan szembesültek környezetük negatív reakcióival.

A U-Report (2020) készített felmérést világszerte a Covid-19 menstruációs szegénységre gyakorolt következményeiről. A legnagyobb változás az anyagiakban történt. A válaszadók 47 százaléka mondta, hogy kevesebb pénz jut e termékek megvásárlására. A 20–24 éves korosztályon belül ez az arány 64 százalék volt. A második legnagyobb kategória a termékek elérhetősége volt. A koronavírus-járvány kirobbanásakor az újságokban és az online hírportálokon cikkek sokasága jelent meg a WC-papír-hiányról, mert az emberek pánikszerűen kezdtek vásárolni. Kevesen figyeltek fel rá, de ebben az időben a tamponok esetében is így jártak el, és jelentős hiány alakult ki (Crawford & Waldman, 2021). A termékek elérhetősége és megfizethetősége sokak számára gondot okozott (Hunter et al., 2022).

Franciaországban 2021-ben a megvizsgált 18–25 éves nők 32 százalékaival előfordult, hogy a lezárások okozta anyagi gondjai miatt nem tudta kifizetni a legolcsóbb betéteket sem. A megkérdezettek szerint az egyik legjobb megoldást a közintézményekben létesített ingyenes ellátóhelyek jelentenék. Ugyanígy kellene eljárni a vállalatok mosdóiban is. A harmadik megoldás szerintük az lenne, ha a társadalombiztosítás fedezné a nők ezen szükségletét. A megoldások között volt az is, hogy

menstruációs szabadnapot kellene biztosítani azon nők számára, akik a fájdalmaik miatt nem tudnak dolgozni (Statista, 2021).

Cardoso et al. (2021) kutatásától eltérően Hunter et al. (2022) reprezentatív mintán vizsgálta a koronavírus-járvány menstruációs szegénységre gyakorolt gazdasági következményeit az Egyesült Államokban. Az adatokból kiderült, hogy a válaszadók 18,4 százaléka azért hiányzott a munkából, mert nem álltak rendelkezésére a megfelelő higiéniai termékek. Többváltozós súlyozott logisztikusregresszió-elemzésük eredménye egyértelműen megmutatta az összefüggést az alacsony jövedelem, a 18 éven aluli gyermekkel rendelkező családok, a spanyol ajkú kisebbséghez való tartozás, valamint a pandémia okozta menstruációs szegénység között.

Anyag és módszer

A menstruációs szegénység kutatásának nehézségét a hiányzó adatok okozzák. Magyarországon jelenleg a Magyar Vöröskereszt és a Procter & Gamble saját, háromszáz fős online felmérése nyújthat kiinduló alapot. Ez a kutatás azt állítja, hogy minden ötödik iskolás lányt érint a probléma (Portfolio, 2020; Everydayme, 2021). Nem ismert, hogy a gyermekeiket egyedül nevelő anyák, a hajléktalan nők vagy az egyetemisták körében megközelítőleg hány fő szenved hiányt valamilyen menstruációs termékből.

A kutatás a meglévő nemzetközi szakirodalomra, a nemzetközi és hazai szürke irodalomra, valamint az Európai Unió és a Központi Statisztikai Hivatal adataira támaszkodik. A hazai szakirodalom felkutatásához anyaintézményünk akadémiai keresőintegrátorát, a Google Scholar és a Matarka adatbázisát használtuk a „menstruációs szegénység” kifejezésre keresve. A Matarka egyetlen találatot sem eredményezett, a Google Scholar is mindössze három találatot listázott, ezek egyetemi hallgatói dolgozatok voltak. A nemzetközi szakirodalom feltárásához a „period poverty”, „menstrual poverty”, „menstruation poverty” és a „menstrual hygiene management” kifejezéseket alkalmaztuk. Felhasználtuk továbbá a Connected Papers online kutatástámogató eszközt.⁹

⁹ <https://www.connectedpapers.com/>

Eredmények

Nemzetközi jó gyakorlatok

A világon elsőként, 2020-ban Skóciában foglalták törvénybe, hogy a női higiéniai termékeket ingyenesen kell rendelkezésre bocsátani azért, hogy segítséget kapjanak a nők. A törvény szerint minden önkormányzat köteles térítésmentesen nyújtani a szükséges egészségügyi termékeket mindazok számára, akik kérik (Thornton, 2020). A törvényt már évekkal azelőtt megelőzték az iskolák, amelyek szintén biztosították a tanulók számára ezeket a termékeket (Hall, 2021). A törvény 2022. augusztus 15-én lépett hatályba (Halász, 2022). Ez a lépés más civil szervezeteket, fiatalokat és országokat is inspirált arra, hogy kövessék a példát.

A 2021-es év Franciaországban is fordulat volt a nők milliói számára. 2021 kezdetén az egyetemeken kötelező volt a termékeket ingyenesen hozzáférhetővé tenni (Statista, 2021). A francia kormány bevezette, hogy 25 éves korig térítésmentesen biztosítják nemcsak a fogamzásgátló szereket, hanem az ezzel összefüggő orvosi ellátást is. Az új szabályozás mögött a nők megnövekedett anyagi gondjai álltak (Molnár, 2021).

Skócia példáját követte Finnország is. A Helsinkiben induló projekt keretében minden általános és középiskolában osztanak ingyen menstruációs termékeket azért, hogy egy lépéssel közelebb jussanak a menstruációs szegénység felszámolásához, és jó példával járjanak elöl a többi város számára is (Yle, 2021).

Cipruson nem a társadalmi nyomás hatására sorolták át a női higiéniai termékeket a legalacsonyabb, 5 százalékos áfakategóriába, hanem az uniós szabályozás életbe lépését követően közvetlenül, azaz a tagországok közül elsőként ez az ország tekintett a női menstruációs termékekre alapvető szükségletként, és ennek szellemében alkalmazta rájuk a kedvezményes adókulcsot (Giokaris & Pouliasi, 2020).

Ausztráliában 2019-ben lépett életbe a női higiéniai termékek adómentességét előíró szabályozás. A döntést egy majdnem húszéves vita előzte meg, amely rögtön azután kezdődött, hogy ezeket a termékeket megadóztatták (Cook, 2018). A vitához hozzájárult, hogy fény derült arra, hogy az ausztrál őslakos közösségekben a lányok havonta napokat hagynak ki az iskolából, mert a menstruációs ciklusukkal járó alapvető higiéniai szükségleteik ellátásához nem rendelkeznek sem megfelelő tudással, sem anyagi háttérrel (Hall et al., 2017).

Bár a menstruációs szabadság létjogosultságát sok kritika éri, Spanyolországban havi három napos szabadság bevezetésén dolgoznak azon nők számára, akik orvosi igazolással támasztják alá rendkívül erős fájdalmaikat (Huet, 2022; Mizsur, 2022).

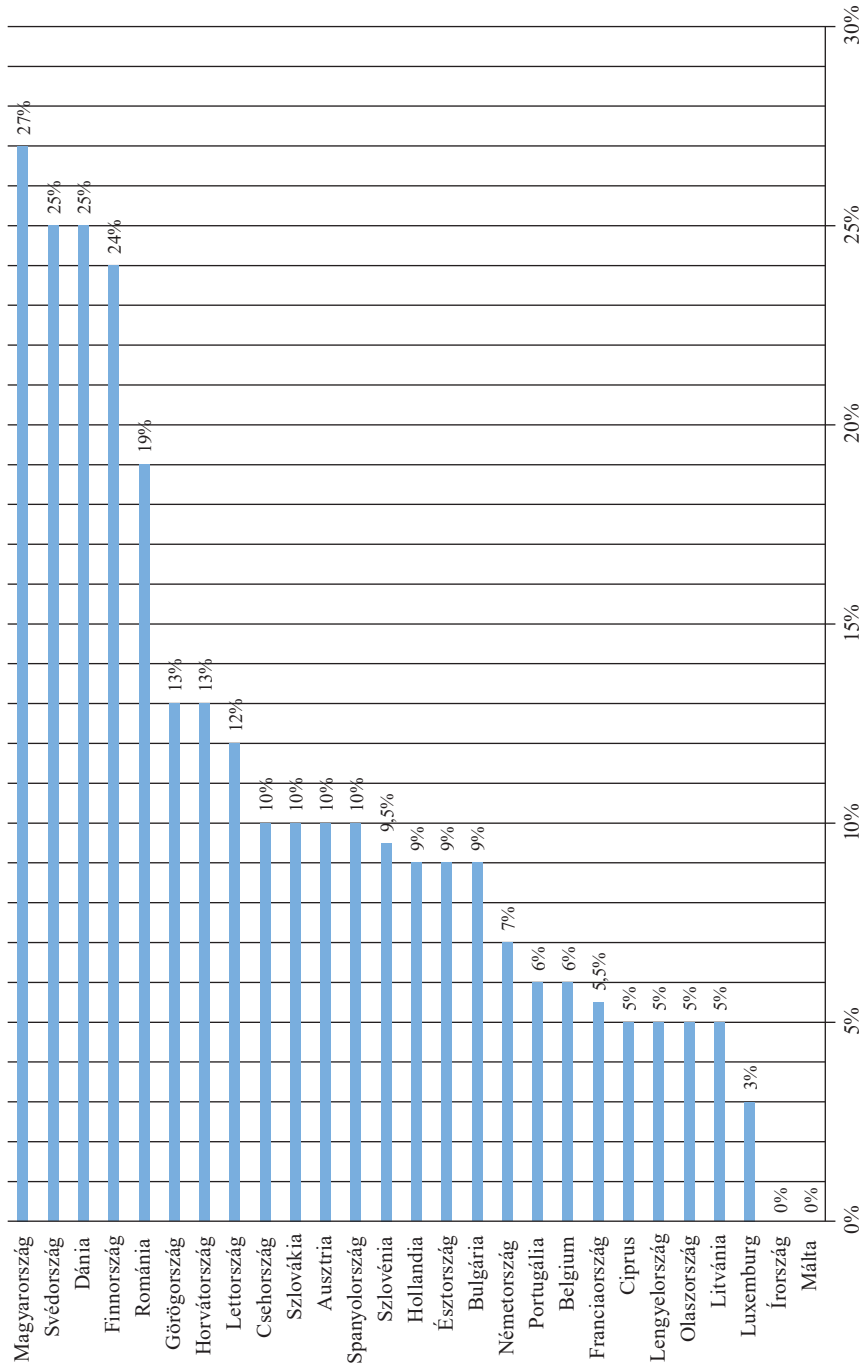
Luxuscikk vagy alapvető termék?

Az Európai Unióban a négy szabadság megvalósításának egyik alapvető intézkedése a jogharmonizáció, különös tekintettel a hozzáadottérték-adóra. A tagállamok, az uniós irányelveket betartva, önállóan rendelkezhetnek az áfakulcs mértékéről. A meghatározott standard adókulcs minimuma 15 százalék, ettől lefelé nem, csakis felfelé térhetnek el a tagországok. Léteznek azonban kivételek és mentességek is.

Magyarországon az Európai Unióban legmagasabb 27 százalékos általános forgalmi adó van érvényben a női higiénias termékekre. Írország az egyetlen Európában, ahol ezek a termékek forgalmiadó-mentesek az EU-ban (Statista, 2020c). Annak érdekében, hogy pontosabb képet kapjunk az Európai Unió országaiban alkalmazott áfakulcsokról, továbbá a sűrű irodalomban fellelhető pontatlanságokat és változásokat kiszűrjük (Álvarez del Vayo & Belmonte, 2018), megvizsgáltuk minden egyes európai uniós tagország esetében a 2021-ben érvényben lévő adó mértékét, amelyet az 5. ábra szemléltet. A diagram elkészítéséhez az Európai Bizottság Taxes in Europe Database v3 (2022) adatbázisát használtuk. A feltüntetett adatok alapján megállapítható, hogy a Magyarországon forgalmazott női higiénias termékekre vonatkozik a legmagasabb áfakulcs az EU-ban. Magyarország után Dánia, Horvátország és Svédország következik 25 százalékos, illetve Finnország 24 százalékos áfakulccsal. Bár egyes források szerint (Berger, 2019) Litvánia is 5 százalékos áfakulcsot vezetett be, az Európai Bizottság adatbázisában még nem található erre vonatkozó információ. Németországban már életbe lépett az új szabályozás, amely 19-ről 7 százalékra mérsékelte a tampon áfakulcsát. Horvátországban 2022-ben 25-ről 13 százalékra mérsékeltek az áfakulcsot (Crowe, 2022). A megengedett legkisebb áfakulcsot alkalmazza Olaszország, Lengyelország, Ciprus és Málta. Két kivétel figyelhető meg a 3. ábrán, mégpedig Luxemburg és Írország.

3. ábra

A női higiéniai termékek terhelő áfa mértéke az Európai Unió tagországaiban 2022-ig

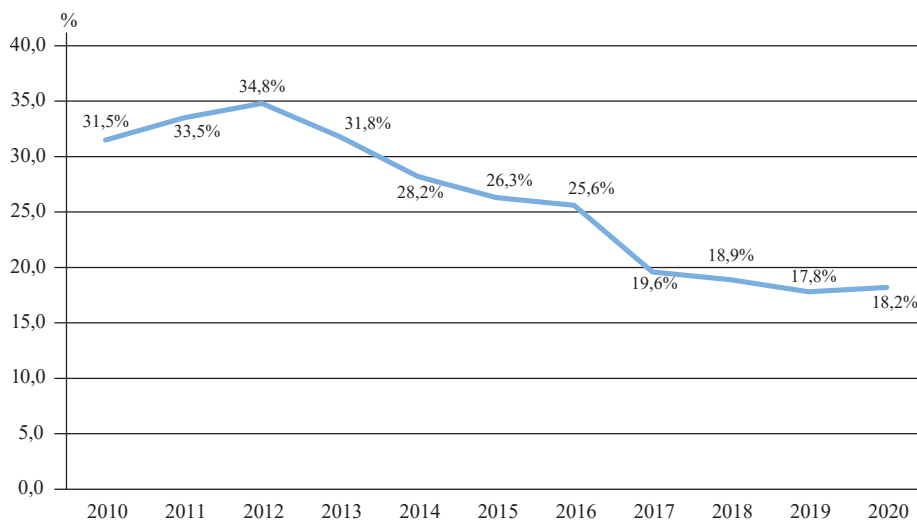
Forrás: A szerzők saját szerkesztése a Taxes in Europe Database (2022) adatai alapján.

Magyarországon is élnek még hiedelmek és rossz szokások a menstruációval kapcsolatban (Ossik et al., 2015; Nyitrai & Takács, 2019). A menstruációs szegénységről nehéz beszélni, mert az érintettek az azt övező erős szégyenérzet miatt megpróbálják eltitkolni (Serdült, 2019; Halász, 2022). Bár sok szempontból eltér a felnőtt magyar nők és férfiak menstruációval szembeni attitűdje, ezek közül az egyik a nők teljesítőképessége a ciklusuk alatt, de abban megegyezik, hogy mindkét nem a menstruációt magát kellemetlen jelenségnek tartja (Nyitrai & Takács, 2019).

Mivel a menstruációs szegénységre nézve nincs külön adat, ezért a KSH szegénységgel és társadalmi kirekesztődéssel foglalkozó adatait vizsgáljuk, hogy általános képet kapjunk. A KSH (2020) adatai azt mutatják, hogy Magyarországon az egy főre jutó éves nettó jövedelem folyamatosan növekszik. 2020-ban ez az összeg 1 millió 765 ezer forint volt. A koronavírus-járvány miatt azonban nőtt a szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettek aránya is, azaz 2020-ban 1 millió 752 ezer ember nézett szembe a szegénység valamelyik dimenziójával.

4. ábra

A szegénység vagy kirekesztődés kockázatának kitettek aránya Magyarországon 2010 és 2020 között

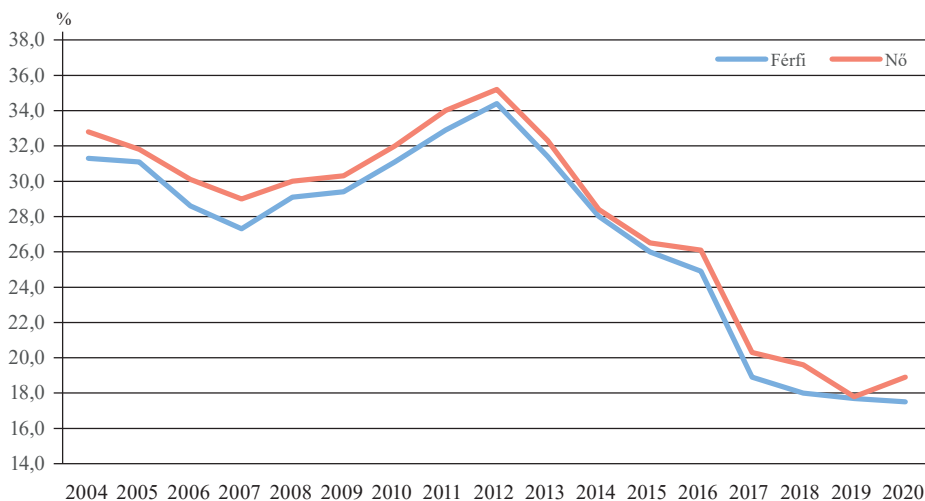
Forrás: KSH (2020).

A 4. ábra szemlélteti, hogy 2012 óta folyamatos csökkenés figyelhető meg a szegénységnek kitettek arányában. A trendet a koronavírus-járvány és annak gazdasági következményei változtatták meg. A KSH (2020) megállapításai szerint a szegénység a munkaerőpiacon kedvezőtlen helyzetben lévőket és az alacsony iskolai végzettségűeket érinti elsősorban, de az egyszülős családok és az egyedülállók körében is fokozódik.

A szegénységi mutatók alapján Magyarországon nem tapasztalható egyértelműen a szegénység feminizációja (Czibere, 2012; Nagy & Fodor, 2015). A nők aránya a szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettek csoportján belül magasabb ugyan, mint a férfiaké, de nincsenek szélsőséges különbségek. Az 5. ábra a szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettek arányát mutatja nemek szerint 2004 és 2020 között. 2019-ben az eltérés mindössze 0,1 százalékpont volt, de 2020-ban újra megnőtt a különbség, és a nők körében változás történt: a 2019. évi 17,8 százalék 2020-ban 18,9 százalékra emelkedett (KSH, 2022).

5. ábra

A szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettek aránya nemek szerint 2004 és 2020 között

Forrás: KSH (2022).

A Global Gender Gap Index a nők és férfiak közötti egyenlőtlenségeket vizsgálja négy területen, gazdasági, oktatási, egészségügyi és politikai mutatók alapján. Az index 0 és 1 közötti értékeket vehet fel, ahol az 1 a teljes egyenlőséget jelenti. Az így kapott értékek alapján rangsorolják az országokat. Magyarország 2020-ban a 105. helyen szerepelt a 153-ból 0,677 ponttal (World Economic Forum, 2020b), 2021-ben a 99. helyen volt a 156-ból 0,688 ponttal (World Economic Forum, 2021). A jelentések szerint javult a nők gazdasági és politikai lehetőségekhez való hozzáférése. 2022-ben az index kismértékű növekedése már a 88. helyre pozícionálta Magyarországot 0,699 ponttal (World Economic Forum, 2022).

Magyarországon munkalehetőségek, megfelelő infrastruktúra és alapvető szolgáltatások nélkül a vidéki kistelepülések mélyszegénységgel néznek szembe. Az ott élő fiatalok számára a helyzet kilátástalannak tűnik. A nők és az etnikai kisebbségekhez tartozók munkaerőpiaci perspektívái rosszabbak az ilyen térségekben. Czibere & Molnár (2016) egy 350 fős zsákfaluban élő fiatal nőt vizsgált különböző szociológiai kérdések alapján. Kutatásukban helyet kapott ezeknek a nőknek a munkaerőpiaci helyzete is. A település lakosai folyamatos anyagi bizonytalanságban éltek. A faluban egyetlen bolt volt pár órás nyitvatartással. Az itt élő családokra általánosan jellemző volt az eladósodottság. Az egészségügyi szakemberek hetente egy nap látogatták a települést pár órára. Egyedül a családgondozó tartózkodott heti 10 órát a faluban, de az kevés volt ahhoz, hogy a szükséges információkkal ellássa a családokat. A hagyományos nemi szerepek ebben a közösségben erőteljesebben domborodtak ki. Egyedül a férfiak jártak el a településtől jóval távolabb munkát vállalni, és csak hetente látogattak haza. A nők számára a gyermekeik miatt ez elképzelhetetlen volt. Bár az oktatás lenne számukra a kiút, a megkérdezettek negatív tapasztalatai vagy a korai gyerekvállalás miatt a középiskolát már nem fejezték be, szakmát nem tudtak szerezni. Felnőttként már nyitottak a képzési lehetőségekre, de esélyük sincs a településről eljutni a megyeszékhelyre vagy nagyobb városokba. A férfiak sem támogatták a nők tanulási szándékait. A válaszok között megjelent a saját szükségleteikről történő lemondás a család érdekében.

A megkérdezés nem terjedt ki a menstruációs szegénység felmérésére, de a válaszadók a ruházatról és a gyógyszerekről is lemondtak a családjuk ellátása érdekében. A korábbi kutatások eredményeivel összhangban az egészségügyi termékek helyett inkább az élelmet és a ruhát választják. Alátámasztja ezt a feltételezést az is, hogy a válaszadók nem rendelkeztek elérhető információval sem a tudatos gyermekvállalásról, sem pedig a fogamzásgátlási lehetőségekről, mert ez tabutéma volt. Általában is megfigyelhető, hogy azok a nők, akik alacsony jövedelmű háztartást

vezetnek, lemondanak a saját szükségleteikről annak érdekében, hogy a család ne szenvedjen hiányt semmiben. Ez a magatartásforma gyakran önkárosító spóroláshoz vezet (Czibere, 2012). A nőket kevésbé viseli meg az anyagi helyzetükben bekövetkező negatív változás, mint a férfiakat (Nagy & Fodor, 2015).

A vidéki településeken a helyzetet tovább nehezíti, hogy a jellemzően egyetlen működő kisboltban is drágán tudják csak megvásárolni a szükséges dolgokat (Czibere & Molnár, 2016; Zsilák, 2019). Pontos statisztikák nincsenek, a felmérés igen nehéz. Az iskolai hiányzásokból lehet időnként következtetéseket levonni (Magyar Vöröskereszt, 2019; Serdült, 2019; Krajnyik, 2021). Ezek alapján körülbelül 30 százalékos lehet az érintettség (Serdült, 2019; Zsilák, 2019; Krajnyik, 2021). A helyzetet tovább súlyosbítja, hogy az általános és középiskolás lányok menstruációs higiénével kapcsolatos tudása felszínes, nincsenek ismereteik a helyes kezeléstről, ennél fogva nőgyógyászati fertőzéseknek is ki vannak téve (Ossik et al., 2015). Az elmaradott térségekben folyóvíz hiányában a helyzet még rosszabb, mivel az anyagi nehézségek miatt egyszer használatos termékeket nem tudnak megvásárolni, az újrahaználhatóakat pedig nem tudják megfelelően fertőtleníteni (Krajnyik, 2021).

Ma már nem csak a vidéki, leszakadó falvakban létezik ez a probléma, hanem Budapesten is (Serdült, 2019). A feltételezésekkel ellentétben a hajléktalan nőket érintő probléma már az egyetemista lányok körében is előfordul (Zsilák, 2019).

A főváros néhány kerülete ugyanakkor példaként jár elől a többi város előtt. A spanyol mintához hasonlóan a terézvárosi, az erzsébetvárosi (Gáspár, 2022) és a kispesti (Paróczai, 2022) önkormányzatok havonta egy nap menstruációs szabadságot adnak az igazolással rendelkező nők számára az önkormányzati tulajdonú cégekben.

Adománygyűjtések, projektek és kampányok Magyarországon

A mindennapok során tanárok, szociális munkások, védőnők veszik észre a menstruációs szegénység árulkodó jeleit (Zsilák, 2019). A karitatív szervezetek és az önkéntesek áldozatos munkájának köszönhető, hogy ma Magyarországon *különböző projektek* keretében foglalkoznak a rászoruló helyzetének javításával. Az alábbiakban a különböző kezdeményezéseket mutatjuk be, megvizsgálva célcsoportjukat és sikerességüket.

Magyarországon többek között a *Magyar Vöröskereszt* segíti a fiatal lányokat és nőket. A *Lányból nővé* projekt célja az iskolából való kimaradás csökkentése (Magyar Vöröskereszt, 2019). A Procter & Gamble támogatásával több hónapra elengedő

csomagokat és ezekkel együtt tájékoztatókat osztottak szét különböző iskolákban. A P&G háromszáz 18 és 24 közötti lány részvételével készített felmérésének eredményei szerint Magyarországon minden ötödik iskolás lány érintett a menstruációs szegénységben. Ez az arány a 2018. évi online felmérés eredményeit tükrözi (Portfolio, 2020; Everydayme, 2021). A program jelenleg is működik, amelynek keretében a higiénés termékek biztosítása mellett oktatóvideókat és különböző tájékoztatókat is készítenek (Ernöfy, 2022). A kampány hosszú távú céljainak megvalósítását erősítené, ha a felmérés körét kiterjesztenék, illetve a 2018. évi kutatást megismételnék. Ennek segítségével a szakemberek olyan adatokhoz jutnának, amelyek nagymértékben hozzájárulnának a célzott programok tervezéséhez és a változások nyomon követéséhez.

Egy középiskolai csapat projektje a *Ladies' Health Organisation*, amelynek célja, hogy a magyarországi 27 százalékos áfakulcsot 5 százalékra csökkentsék. Példaként a skóciai szabályozást tekintik. Az Amnesty International Magyarország versenyének keretein belül gyűjtik az aláírásokat (Ihász, 2021), petíciójukat eddig 6690 fő írta alá (Ladies' Health Organisation, 2022). A csapat petíciója jelenleg nem elérhető, mindössze a felhívás olvasható.¹⁰

A *#nemluxustáska* kampány egy évente megrendezésre kerülő adománygyűjtő akció. Ennek során egy táskába csomagolva alapvető női higiénés termékeket gyűjtenek egy hónapon keresztül. Egységcsomagokat képeznek, amelyekbe 2022-ben az egészségügyi szárnyas betétet, szappanot, fogkefét, fogkrémet, dezodoron túl – a koronavírus-járvány által okozott nehézségek miatt – maszkok és kézfertőtlenítők is bekerültek. A Magyar Máltai Szeretetszolgálat segít a csomagok rászorulókhöz való eljuttatásban. Az adománygyűjtés sikerességét támogatja, hogy az egységcsomagokat országszerte a FoxPost szolgáltatásán keresztül ingyenesen fel lehet adni a gyűjtőpontra (nemluxustáska, 2022).

A gyűjtést 2018 óta szervezi három nő, akiknek a célja a menstruációs szegénység enyhítése. Az eredeti 100-150 táskás célhoz képest 2019-ben a beérkezett táskák száma elérte a tízezret, 2020-ban pedig a 17 ezret. A koronavírus-járvány miatt 2021-ben elmaradt az adománygyűjtés (nemluxustáska, 2021).

2019-ben a *The Body Shop* segítségével az *Egyszülős Központ* gyűjtést szervezett a gyerekeiket egyedül nevelő anyák, valamint lányaik számára (The Body Shop, 2019). Egy egyszülős háztartásban, ahol a szülő egy vagy több kamasz lányt nevel, a havonta megvásárlandó betétek/tamponok számottevő kiadást jelentenek. A gye-

¹⁰ <https://oktatas.amnesty.hu/peticiok/csapatok/lho/10> (elérve: 2022. november 6.)

rekeiket egyedül nevelő nőket több szempontból is veszélyezteti az elszegényedés. Egyrészt anyagi nehézségeik fakadhatnak abból, hogy az apa nem tud, vagy nem akar elengedő támogatást nyújtani nekik. Másrészt a nők gyakrabban végeznek alulfizetett munkákat, amiből nehéz eltartani egy vagy több gyermeket. Harmadszor, a nők nehezebben tudnak elhelyezkedni teljes munkaidős állásban, mivel a gyermeknevelés miatt rugalmas munkahelyet kell találniuk, vagy a gyermekeik miatt diszkriminációval szembesülnek a munkaerőpiacon (Czibere, 2012).

Szintén hallgatói kezdeményezésre indult 2018-ban a *Tampon- és betétgyűjtő akció*. A négy szegedi szociológushallgató célja, hogy szegedi hajléktalan és rászoruló nők számára biztosítsa ezeket a termékeket. A gyűjtés egy hónapon keresztül folyt (Kósa, 2018). 2021-ben egy ugyancsak szegedi kötődésű civil szervezet, a *Motiváció Oktatási Egyesület* indított adománygyűjtést és tájékoztatást fiatal lányok számára (Móra, 2021).

Az ismertetett kampányok és programok különböző civil szervezetek kezdeményezései. Közös vonásuk, hogy a menstruációs szegénységet akarják megszüntetni, illetve csökkenteni. A Magyar Vöröskereszt országos szervezet lévén rendkívül kiterjedt hálózattal rendelkezik, és viszonylag könnyen el tudja érni a hátrányos helyzetű lányokat és nőket. A Vöröskereszt az oktatásra is nagy hangsúlyt fektet, ezáltal egészséges, biztonságos és fenntartható eszközhasználatot tanít meg. A *Ladies' Health Organisation* program ugyan háromfős középiskolai projektnek indult, de ma már több mint hatezren írták alá az áfakulcs csökkentésére vonatkozó petíciójukat, ami a téma iránti nagy érdeklődést mutatja, és azt is igazolja, hogy a fiatal generáció nyitott a kihívás megoldására. A *#nemluxustáska* kampány előnye, hogy segítséget nyújt minden különböző életkorban lévő nő számára. A Máltai Szeretetszolgálat infrastruktúráját is tudják használni, így lehetővé válik, hogy az segítségcsomagok eljussanak a legszegényebbekhez is. A program hátránya, hogy csak Budapesten van gyűjtőpont, de 2022-ben a FoxPost támogatásával már az ország szinte bármely pontjáról el lehetett juttatni az érintetteknek a csomagokat. További hátránya a programnak, hogy a gyűjtés időtartama évente egy hónap. A szegedi egyetemista hallgatók tampon- és betétgyűjtő akciója szintén a fiatalok tudatosságának egyik példája. A kampány egy hónapig tartott. Árnyoldala, hogy tamponokat is gyűjtöttek, amivel kapcsolatban több szakember felhívta a figyelmet, hogy ezeknek az alkalmazása megfelelő kézmosás nélkül különösen fertőzésveszélyes (nemluxustáska, 2022). A Motiváció Oktatási Egyesület nemcsak adománygyűjtést szervezett, hanem információkkal is ellátta a fiatalokat. A magyarországi kampányok és programok közös negatívuma, hogy a gyűjtési és adományozási akciók csak

rövid, meghatározott ideig tartanak. Ez alól kivétel a *#nemluxustáska* projekt és a Magyar Vöröskereszt programja. Kutatási korlát az adatgyűjtés hiánya és a már meglévő adatok korlátozott hozzáférhetősége.

Következtetések és javaslatok

A fellelhető szakirodalom elemzése alapján egyértelműen kijelenthető, hogy a menstruációs szegénység mind a fejlődő, mind a fejlett országokban létezik, és nehezebbé teszi a nők ezreinek életét havonta legalább 3-5 napra, kamaszkoruktól kezdve. A figyelem főként az afrikai, a latin-amerikai és az ázsiai országokra összpontosult, ahol lényeges feltételek hiányoznak a menstruáció higiénikus kezeléséhez. Nemcsak az otthonokban, hanem az iskolákban és a munkahelyeken sincsenek meg a biztonságos és tiszta körülmények az eszközök megfelelő cseréjére és kidobására.¹¹ A fejlett országokban ezzel szemben ez a típusú szegénység egészen a koronavírus-járványig mintha nem is létezett volna, vagy ha mégis, akkor csak a mélyszegénységben élő és a hajléktalan nők körében. Aktivisták és civil szervezetek kezdeményezésére különböző felmérések és kampányok indultak, hogy felderítsék a probléma mértékét, illetve kidolgozzák annak megoldási lehetőségeit. A nem kellően higiénikusan kezelt menstruáció könnyen fertőzésekhez vezethet, kockáztatva ezzel a meddőséget is. Az alacsony jövedelmű nők körében pedig ennek halmozottan nagy az esélye (Sumpter & Torondel, 2013). A fizikai betegségek mellett a menstruációs szegénység súlyos lelki teher is lehet (Crichton et al., 2013), és súlyos depresszióhoz is vezethet (Cardoso et al., 2021).

A szakirodalom, az összegyűjtött esettanulmányok, valamint adatok alapján négy fő megoldási lehetőséget lehet elkülöníteni:

1. Különböző szervezetek adománygyűjtési akcióinak keretében a lakosság és az üzleti szféra bevonásával törekednek enyhíteni a menstruációs szegénységet (Magyar Vöröskereszt, 2019; *nemluxustáska*, 2021).
2. Közintézményekben és iskolákban kötelezővé teszik az ingyenesen hozzáférhető menstruációs termékek elérhetőségét (Thornton, 2020; Cardoso et al., 2021; Molnár, 2021; Yle, 2021).

¹¹ Az ivóvízzel, a megfelelő szanitációval és higiénával kapcsolatos SDG-célok 2030-ra a jelenlegi javuló tendencia ütemének megnégyesítésével érhető csak el. A trendextrapoláció alapján 2030-ban 2,8 milliárd embernek még mindig nem lesz hozzáférése megfelelő szanitációhoz és 1,9 milliárd embernek a megfelelő higiéniai körülményekhez (a szappanos, folyóvízes kézmosás lehetőségéhez) (ENSZ, 2022).

3. A női higiénias termékeket terhelő adók eltörlése vagy csökkentése (Cook, 2018; Rossouw & Ross, 2021; Hunter et al., 2022).
4. Segítség lehet, ha mind a munkahelyeken, mind az iskolákban megfelelő mennyiségű és minőségű termék lenne kihelyezve a mosdókban. Elengedhetetlen, hogy a termékek higiénikus használatához megfelelő feltételeket teremtsenek, mint például a biztonság, az illemhelyiségek zárhatósága és a megfelelő hulladékkezelés. A menstruációt körülvevő tabuk és babonák felszámolásához az oktatáson keresztül lehet hozzájárulni a fiúk és a lányok bevonásával. A biológiai folyamatok megértése hozzásegíti a társadalmat ahhoz, hogy leszámoljanak a káros gyakorlatokkal.¹²

Az egészségpénztári konstrukciók, amelyek a személyi jövedelemadó egy részének visszatérítésével támogatják-támogatnák a hasonló jellegű kiadásokat, pontosan a leghátrányosabb helyzetben élőket diszkriminálná még tovább.

A menstruációs szegénység mérséklésének elterjedt eszköze az adománygyűjtés és -osztás a rászorulóknak. Magyarországon is megtalálhatók azok a szervezetek, amelyek megpróbálnak segíteni, de átfogó és hosszú távú megoldásokra van szükség.

A menstruáció kezeléséhez szükséges termékek forgalmi adójának csökkentése vagy eltörlése segítené a szegénységben élő nők helyzetét, és hozzájárulna az egészségük fenntartásához (Singh et al., 2020). Olyan országok alkalmazzák ezt, mint Kanada, Ausztrália, Új-Zéland, de az Európai Unió tagországai között is terjed ez a tendencia. A Skócia által választott megoldás ugyanakkor egyedi és átfogó. Átvállalva a nőktől a költségeket, ingyenesen bocsátja rendelkezésre minden nőnek az alapvető higiéniai termékeket. Ezzel a lépésével Finnországot is cselekvésre motiválta. A menstruációs szegénység csökkentésével elejét lehetne venni a lányok iskolai hiányzásainak, ezzel is erősítve az oktatásban való hatékony részvételüket, ami végső soron csökkentheti a nemek közötti egyenlőtlenségeket, és előmozdíthatja a gazdasági növekedést is.

A 6. ábrán térképen ábrázoltuk azokat az országokat, ahol az állam vagy csökkentette az áfakulcsot, vagy eltörölte azt, vagy közintézményeket kötelezett arra, hogy a női egészségügyi termékeket ingyenesen tegyék hozzáférhetővé. Bár az Amerikai Egyesült Államok nincs külön jelölve ábránkon, kéziratunk zárásakor 23 szövetségi állam, valamint Washington D.C. mentesítette a menstruációs termékeket az állami fogyasztási adó alól, 5 szövetségi állam pedig egyáltalán nem alkalmaz állami szintű fogyasztási adót.

¹² <https://www.worldbank.org/en/topic/water/brief/menstrual-health-and-hygiene>

A probléma kezeléséhez, illetve megoldásához a jelenségnek egy új terminológia, a *menstruációs egészség* gyűjtőfogalom alatt való egyesítése is hozzájárulhat. A menstruációs szegénység ugyanis a háztartás anyagi lehetőségeinél jóval több tényezőt foglalhat magába: például a háztartás anyagi eszközeihez való korlátozott hozzáférést vagy annak erőszakos kontrollját, ami nem más, mint párkapcsolati erőszak. Lehet kulturális tabu és tradicionális kirekesztés is. A menstruációs higiénia kifejezés is stigmatizálhat (Thompson, 2022).

A menstruációs egészség Hennegan et al. (2021) által javasolt definíciója (*1. szövegdoboz*), nemcsak a fenti problémák elkerülésében, hanem a megfelelő politikai intézkedések megtalálásában is nagy segítség lehet.

1. szövegdoboz

A menstruációs egészség definíciója

A menstruációs egészség a menstruációs ciklushoz kapcsolódó teljes fizikai, mentális és szociális jóllét állapota, nem csupán a betegség vagy a betegség hiánya.

A menstruációs egészség elérése azt jelenti, hogy a nők, lányok és minden más ember, aki menstruációs ciklust tapasztal, egész életében képes:

- pontos, időszerű, életkorának megfelelő információkhoz jutni a menstruációs ciklusról, a menstruációról és az élet során tapasztalt változásokról, valamint a kapcsolódó öngondoskodási és higiéniai gyakorlatokról;
- a menstruáció során úgy gondoskodni testéről, hogy az preferenciáit, higiéniját, kényelmét, magánéletét és biztonságát támogassa. Ez magába foglalja a hatékony és megfizethető menstruációs anyagokhoz való hozzáférést és azok használatát, valamint a test- és kézmosáshoz, a menstruációs anyagok cseréjéhez, valamint a használt anyagok tisztításához és/vagy ártalmatlanításához szükséges támogató létesítmények és szolgáltatások – beleértve a vízellátás, a higiéniai és egészségügyi szolgáltatások – meglétét;
- hozzáférni a menstruációs ciklushoz kapcsolódó kellemetlenségek és rendellenességek időben történő diagnosztizálásához, kezeléséhez és ellátásához, beleértve a megfelelő egészségügyi szolgáltatásokat és erőforrásokat, a fájdalomcsillapítást és az öngondoskodás stratégiáit;
- arra, hogy a menstruációs ciklushoz kapcsolódóan pozitív és tiszteletteljes környezetet tapasztaljon, amely mentes a megbélyegzéstől és a pszichológiai stressztől, beleértve a szükséges forrásokat és támogatást ahhoz, hogy magabiztosan gondoskodjon testéről, és megalapozott döntést hozzon az öngondoskodásról menstruációs ciklusai során;
- arra, hogy eldönthesse, hogy részt vesz-e, és hogyan vesz részt az élet bármely területén, beleértve a polgári, kulturális, gazdasági, szociális és politikai életet, a menstruációs ciklus bármely fázisában, szabadon, a menstruációval kapcsolatos kirekesztéstől, korlátozástól, megkülönböztetéstől, kényszertől és/vagy erőszaktól mentesen.

Forrás: Hennegan et al., 2021:2, Box 1.

A *gender gappel* kapcsolatos jelentések azt mutatják, hogy az eddigi tendenciákat extrapolálva a nemek közötti szakadék minden dimenziójának teljes felszámolásához még több évtizedre van szükség. A menstruációs egészség megteremtése, annak többszörös multiplikatív hatásán keresztül jelentősen felgyorsíthatná ezt a folyamatot, és számottevő egészségügyi, pszichikai, anyagi terhet vehetne le az érintett csoport válláról, elősegítve a humántőke-felhalmozásban fennálló hátrányok kiküszöbölését is.

Összefoglalás, következtetések

A szakirodalom számára már régóta ismert tény, hogy a nők és férfiak közötti egyenlőtlenség csökkentése hozzájárul a gazdasági növekedéshez. Az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező nők nagyobb eséllyel szembesülnek a szegénységgel, mint a képzetebbek, következtetesképp az oktatás lehet a nemek közötti szakadék bezárásának az egyik kulcsa. Az oktatás nem tudja azonban elérni a kívánt állapotot, ha az iskolás lányok havonta egyszer legalább három napig, de akár hosszabb ideig sem tudnak megjelenni az órákon a menstruációs ciklusukkal összefüggő anyagi, kulturális és képzettségbeli nehézségeik miatt.

A tanulmány céljai között szerepelt, hogy a menstruációs szegénység és menstruációs egészség fogalmi kereteit behatárolja. A menstruációs szegénység a női higiénias termékek megvásárlásának anyagi akadályait jelenti. Azt az állapotot, amikor a nők alapvető egészségügyi termékek beszerzését nem tudják anyagilag megengedni maguknak. A külföldi és magyar szakirodalomhoz való hozzájárulás érdekében rámutattunk, hogy a közhiedelemmel ellentétben ez nemcsak a fejlődő országban élők problémája, hanem a fejlett országok iskoláskorú lányaié, a gyerekeiket egyedül nevelő nőké, az eldugott vidéki településeken élőké is és a koronavírus-járvány következtében egyre több és több nőé.

A civil szervezetek és önkéntesek munkája nyomán a téma bekerült a köztudatba. Különböző adománygyűjtő akciók és kampányok keretében gyűjtenek alapvető higiénias termékeket a rászorulóknak számára. A nemzetközi példák alapján több megoldási lehetőség is rendelkezésre áll az országok számára. Az Európai Unió egyes tagországaiban az ingyenesen elérhető termékek biztosítása és a termékeket terhelő általános forgalmi adó csökkentése is szerepel. 2022-ben Magyarországon terheli a legnagyobb áfa a női higiénias termékeket, míg az országok egy része élt a kedvezményes forgalmiadó-kulcs alkalmazásával, vagy a társadalom nyomására

csökkentette azt. A kutatások jelenleg civil szervezeteken belül, iskolás projektek keretében és szakdolgozatok formájában valósulnak meg. Sürgető feladat egy reprezentatív magyarországi vagy nagyobb országcsoportot, akár európai uniós tagországokat magába foglaló felmérés lefolytatása, mellyel pontos képet kapunk a jelenleg fennálló helyzetről, továbbá e felmérés későbbi megismétlése a javuló vagy romló tendenciák nyomon követésére, különösen annak fényében, hogy a nemek közötti egyenlőtlenségnek egy a fejlett országokban is kiterjedt formájáról van szó. Igyekeztünk újszerűen azt nyilvánvaló tenni, hogy a menstruációs szegénység a nemek közötti erőszaknak is gyakori közvetlen vagy közvetett kiváltó oka.

A probléma további feltárásának empirikus stratégiájában, a módszerrel szembeni minden kritika ellenére, akár kistérségi szinten is helyet kaphatnak a véletlenszerű elrendezésű, ellenőrzött tereptanulmányok (*randomized controlled field experiments*). Ezek eredményének feldolgozásához az elmúlt években robbanásszerűen és szinte követhetetlen sebességgel fejlődő, az ok-okozati viszonyokat pontosan feltáró, különbségek különbsége (*difference-in-differences*) elemzések, a látens változókat is azonosítani képes strukturális egyenlet-modellezés (SEM) jelentős segítséget nyújthat.

A kiút ebből a megbélyegző helyzetből hazánk számára is ebbe az útirányba vezet, végső célként minden érintett számára garantálva a menstruációs egészséget.

Tanulmányunk reményeink szerint egyszerre figyelemfelkeltő, a közpolitika és a civil szféra irányába segélykiáltást kifejező, az empirikus kutatással foglalkozók számára pedig inspiráló hatású.

Hivatkozások

- Adamecz-Völgyi, A. (2018). Házasság, gyermekvállalás. A tinédzserkori gyermekvállalás hatása. In: Szabó-Morvai, Á. (Ed.) *Közlelkép. Nők a munkaerőpiacon*. (pp. 152–156). MTA Közgazdasági és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet. Budapest. https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2018/12/mt_2017_hun_39-201.pdf
- Ajari, E. E. (2020). Why Menstrual Health and Wellbeing Promotion should not be Sidelined in Africa's Response to COVID-19. *European Journal of Environment and Public Health*, 4(2), 1–4. <https://doi.org/10.29333/ejeph/8278>
- Álvarez del Vayo, M., & Belmonte, E. (2018). *Half of the European countries levy the same VAT on sanitary towels and tampons as on tobacco, beer and wine*. Civio, November 8. <https://civio.es/medicamentalia/2018/11/07/14-european-countries-levy-the-same-vat-on-sanitary-towels-and-tampons-as-on-tobacco-beer-and-wine/>
- Atkinson, A. B. (2017). *Egyenlőtlenség. Mit tehetünk ellene?* Budapest: Kossuth Kiadó.
- Basu, A., & Tripathi, P. (2022). Comprehending the Bleeding Body: Epistemological Violence and (Un)Tabooing Menstruation in Selective Media Texts in India. *Journal of International Women's Studies*, 24(6), Article 18. <https://vc.bridgew.edu/jiws/vol24/iss6/18>
- Békés, B., & Halász, Zs. (2021). *Forgalmi adók és a vámjogi szabályozás alapjai*. Budapest: Wolters Kluwer Kiadó.
- Berger, M. (2019). Germany has slashed its tax on tampons. Many other countries still tax them as 'luxury' items. *The Washington Post*, November 12. <https://www.washingtonpost.com/world/2019/11/09/germany-has-slashed-its-tax-tampons-many-other-countries-still-tax-them-luxury-items/>
- Bhartiya, A. (2013). Menstruation, Religion and Society. *International Journal of Social Science and Humanity*, 3(6), 523–527. <https://doi.org/10.7763/ijssh.2013.v3.296>
- Bobel, C. (2019). *The Managed Body: Developing Girls and Menstrual Health in the Global South*. Cham, Switzerland: Palgrave MacMillan.
- Bobel, C., Winkler, I. T., Fahs, B., Hasson, K. A., Kissling, E. A., & Roberts, T. (2020). *The Palgrave Handbook of Critical Menstruation Studies*. Singapore: Palgrave MacMillan.
- Cardoso, L. F., Scolese, A. M., Hamidaddin, A., & Gupta, J. (2021). Period poverty and mental health implications among college-aged women in the United States. *BMC Women Health*, 21(14), 1–7. <https://doi.org/10.1186/s12905-020-01149-5>
- Carneiro, M. M. (2021). Menstrual poverty: enough is enough. *Women & Health*, 61(8), 721–722. <https://doi.org/10.1080/03630242.2021.1970502>
- Cook, L. (2018). *Removing GST on feminine hygiene products*. Parliament of Australia, November 29. https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/FlagPost/2018/November/Removing_GST_on_feminine_hygiene_products
- Crawford, B. J., & Waldman, E. G. (2021). Period poverty in a pandemic: harnessing law to achieve menstrual equity. *Washington University Law Review*, 98(5), 1569–1605. https://openscholarship.wustl.edu/law_lawreview/vol98/iss5/10
- Crichton, J., Okal, J., Kabiru, C. W., & Zulu, E. M. (2013). Emotional and Psychosocial Aspects of Menstrual Poverty in Resource-Poor Settings: A Qualitative Study of the Experiences of Adolescent Girls in an Informal Settlement in Nairobi. *Health Care for Women International*, 34(10), 891–916. <https://doi.org/10.1080/07399332.2012.740112>
- Crowe (2022). *New reduced VAT rates as of 1 April 2022*. Crowe Croatia, March 29 <https://www.crowe.com/hr/en-us/news/new-reduced-vat-rates-as-of-april-1-2022>

- Czibere, I., & Molnár, É. (2016). Mélyszegénységben élő fiatal nők munkaerőpiaci és párválasztási perspektívái elzáródott vidéki térben. Egy magyar–román határ menti zsákfalú esete. *Erdélyi Társadalom*, 14(1), 165–190. <https://erdelyitarsadalom.ro/files/et28/et-bbu-28-08.pdf>
- Czibere, I. (2012). *Nők mélyszegénységben. Személyes életvilágok és cselekvési perspektívák a mélyszegénységben élő nők mindennapjaiban*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Diamant, A. (2021). *Period. End of Sentence. A New Chapter in the Fight for Menstrual Justice*. Scribner.
- Duflo, E. (2012). Women Empowerment and Economic Development. *Journal of Economic Literature*, 50(4), 1051–1079. <https://doi.org/10.1257/jel.50.4.1051>
- van Eijk, A. M., Sivakami, M., Thakkar, M. B., Bauman, A., Laserson, K. F., Coates, S., & Phillips-Howard, P. A. (2016). Menstrual hygiene management among adolescent girls in India: a systematic review and meta-analysis. *BMJ Open*, 6(3):e010290. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2015-010290>
- ENSZ (2022). *The Sustainable Development Goals Report 2022*. <https://unstats.un.org/sdgs/report/2022/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2022.pdf>
- Ernöfy, N. (2022). *Tabu, ami miatt sok nő szegyenben él*. Index, Augusztus 21. <https://index.hu/belfold/2022/08/21/menstruacios-szegenyseg-tabu-inflacio-afa/>
- Everydayme (2021). *ALWAYS - #NeMaradjLe*. Everydayme, Február 2. <https://www.everydayme.hu/wellness/nok-es-egeszseg/nemaradjle?fbclid=IwAR3y1lAu9Idiw5yWFZjKqPcOxJK5M203UljPVDt3MrAKhpXX2g6VufBmulo>
- Fenyves, V., Dajnoki, K., Kerecsi, D., & Bácsné Bába, É. (2019). Analysis of Sport Motivation Factors amongst Eastern European Higher Education Students. *European Journal of Contemporary Education*, 8(4), 761–778. <https://doi.org/10.13187/ejced.2019.4.761>
- Gáspár, G. (2022). *Újabb budapesti kerületben vezették be a menstruációs szabadságot*. Index, Október 10. <https://index.hu/belfold/2022/10/19/gorcsook-szabadsag-menstruacio-fajdalmak-nok-erzsebetvaros-onkormanyzati-cegek-segitseg/>
- Giokaris, I. P., & Pouliasi, M. E. (2020). To Tax or Not to Tax? Tampon Taxes and Gender (In)Equality: The Cyprus Case-Study. *The Cyprus Review*, 32(1), 257–278. <https://cyprusreview.org/index.php/cr/issue/view/53/51>
- Halász, N. (2022). *Skóciában hétfőtől ingyenesek a menstruációs termékek a közintézményekben*. Telex, Augusztus 15. <https://telex.hu/kulfold/2022/08/15/menstruacio-skocia-ingyenes-egeszsegugyibetet-nok-ciklus-szegenyseg>
- Hall, N. L. (2021). From “period poverty” to “period parity” to meet menstrual health needs. *Med*, 2(5), 469–472. <https://doi.org/10.1016/j.medj.2021.03.001>
- Hall, N., Barbosa, M. C., Currie, D., Dean, A. J., Head, B., Hill, P. S., Naylor, S., Reid, S., Selvey, L., & Willis, J. (2017). *Water, sanitation and hygiene in remote Indigenous Australian communities: a scan of priorities*. Global Change Institute discussion paper: water for equity and wellbeing series. Brisbane: Global Change Institute. The University of Queensland.
- Huet, Natalie (2022). *Spain's menstrual leave: The countries that have already tried and tested days off for period pain*. Euronews, May 5. <https://www.euronews.com/next/2022/05/13/spain-s-menstrual-leave-the-countries-that-have-already-tried-and-tested-days-off-for-peri>
- Hennegan, J., Winkler, I. T., Bobel, C., Keiser, D., Hampton, J., Larsson, G., Chandra-Mouli, V., Plesons, M., & Mahon, T. (2021). Menstrual health: a definition for policy, practice, and research. *Sexual and Reproductive Health Matters*, 29(1), 31–38. <https://doi.org/10.1080/26410397.2021.1911618>
- Hunter, E., Palovick, K., Teni, M. T., & Kuhlmann, A. S. (2022). COVID-19 made it harder to access period products: The effects of a pandemic on period poverty. *Front Reprod Health*, 4(1003040) <https://doi.org/10.3389/frph.2022.1003040>
- Ihász, N. (2021). *Hárman mindenkiért – Így küzd három magyar diáklány a menstruációs szegénység ellen*. Nőiváltó, Június 18. <https://noivalto.hu/életmod/harman-mindenkiert-igy-kuzd-harom-magyar-diaklany-a-menstruacios-szegenyseg-ellen/>

- Jahan, P. (2020). Bleeding during the pandemic: the politics of menstruation. *Sexual and Reproductive Health Matters*, 28(1), 525–527. <https://doi.org/10.1080/26410397.2020.1801001>
- Joshi, S., & Acharya, Y. (2022). Women's extreme seclusion during menstruation and children's health in Nepal. *PLOS Glob Public Health*, 2(7), 1–13. <https://doi.org/10.1371/journal.pgph.0000355>
- Kálmán, J. (2018). Nők foglalkoztatási helyzetére ható szakpolitikák Európában. In: Szabó-Morvai, Á. (ed.) *Közelmép. Nők a munkaerőpiacon.* (pp. 79–87.) MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest. https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2018/12/mt_2017_hun_39-201.pdf
- Kleven, H., & Landais, C. (2017). Gender Inequality and Economic Development: Fertility, Education and Norms. *Economica*, 84(334), 180–209. <https://doi.org/10.1111/ecca.12230>
- Kósa, B. (2018). *Tampon- és betétgyűjtő akciót szerveznek hajléktalan nők számára – Adakozz Te is!* <https://f21.hu/programajanlo/tampon-es-betegyujto-akciot-szerveznek-hajlektalan-nok-szamarada-kokozz-te-is/>
- Kovácsné Török, Zs., & Szeverényi, P. (2006). Egyéni és társadalmi vélekedés a menstruációról. *Lege Artis Medicinae*, 16(8-9), 806–809. <https://dea.lib.unideb.hu/server/api/core/bitstreams/727e376a-5788-4ed7-a333-b55afd2e4aca/content>
- Krajnyik, C. (2021). *Mit csinálnál, ha nem lenne pénzed se betétre, se tamponra?* WMN, május 4. <https://wmn.hu/ugy/55041-mit-csinalnál-ha-nem- lenne-penzed-se-betetre-se-tamponra>
- KSH (2020). *A háztartások életszínvonalá, 2020.* <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszin/2020/index.html#szegynysgradalmikirekesztds>
- KSH (2022). *A szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettek aránya nem, korcsoport, iskolai végzettség, jövedelmi ötöd, gazdasági aktivitás, háztartástípus szerint.* https://www.ksh.hu/stadat_files/ele/ku/ele0002.html
- Ladies' Health Organisation (2022). *Ne legyen luxus nőnek lenni!* <https://oktatas.amnesty.hu/peticioik/ne- legyen-luxus-nonek-lenni/13>
- Laird, A. (2019). *Heavy Flow: Breaking the Curse of Menstruation.* Dundurn, Toronto.
- László, K., Gyórfy, Zs., Salavecz, Gy., Ádám, Sz., & Kopp, M. (2007). Munkahelyi stressztényezők kapcsolata a fájdalmas menstruációval. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 8(3), 229–239. <https://doi.org/10.1556/mental.8.2007.3.5>
- Lewis, J. W. (1990). Premenstrual syndrome as a criminal defense. *Archives of Sexual Behavior*, 19(5), 425–441. <https://doi.org/10.1007/BF02442346>
- Lipták, K., & Matiscsákné Lizák, M. (2018). A kisgyermekes nők foglalkoztatási helyzete és lehetőségeik. *Vezetéstudomány*, 49(3), 41–51. <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2018.03.05>
- Magyar Vöröskereszt (2019). *És Ön tudja, mi az a menstruációs szegénység? Októberben indul országosan a #lányból nővé.* Magyar Vöröskereszt, szeptember 27. <https://voroskereszt.hu/hirek/es-on-tudja-mi-az-a-menstruacios-szegenyseg-oktoberben-indul-orszagosan-a-lanybolnove/>
- Mizsur, A. (2022). *Menstruációs szabadság bevezetését tervezik Spanyolországban, három nap járna a fájdalmaktól szenvedő nőknek.* Telex, május 12. <https://telex.hu/kulfold/2022/05/12/spanyolorszag-menstruacios-szabadsag-torvenytervezet>
- Molnár, Sz. (2021). *Ingyenes lesz a fogamzásgátló 25 éves korig Franciaországban.* Index, szeptember 9. <https://index.hu/belfold/2021/09/09/egeszsegugy-franciaorszag-ingyenes-fogamzasgatlol/>
- Móra, F. S. (2021). *Nem csak a harmadik világot sújtja a menstruációs szegénység.* Telex, június 6. <https://telex.hu/belfold/2021/06/08/menstruacio-szegenyseg-motivacio-muhely-szeged>
- Nagy, B., & Fodor, É. (2015). A gazdasági válság hatásai a férfiak és a nők munkaerő-piaci helyzetére Kelet-Közép-Európában. *Szociológiai Szemle*, 23(3), 2–22. <http://real.mtak.hu/id/eprint/37496>
- nemluxustáska (2021). *#nemluxustaska kampány a rászoruló nőkért 2022-ben is.* <https://nemluxustaska.hu/wp-content/uploads/2022/01/sajtokozlemenynemluxustaska-2022-vegleges.docx.pdf>
- nemluxustáska (2022). *#nemluxustaska.* <https://nemluxustaska.hu/>

- Nyitrai, E., & Takács, Sz. (2019). Felnőtt nők és férfiak menstruációs attitűdjének összehasonlító vizsgálata. *Psychologia Hungarica Caroliensis*, 7(1), 45–63. <https://doi.org/10.12663/PsyHung.7.2019.1.4>
- Okamoto, N. (2018). *Period Power: A Manifesto to the Menstrual Movement*. Simon & Schuster Children's Publishing Division.
- Ossik, A., Lipienné Krémer, I., Laky, M., & Mészáros, J. (2015). A menstruációs higiéné ismeretének hiányából adódó leggyakoribb nőgyógyászati fertőzések a fiatalkorú lányok körében. *Védőnő*, 25(3), 26–32. <http://repo.lib.semmelweis.hu/handle/123456789/2352>
- Owens, S. A., & Eisenlohr-Moul, T. A. (2021). Understanding menstrual cycle effects on suicide will require prospective studies of suicidal thoughts and behaviors in premenstrual disorders. *BMC Medicine*, 19(1) <https://doi.org/10.1186/s12916-021-02010-8>
- Palermo, T., Bleck, J., & Peterman, A. (2013). Tip of the Iceberg: Reporting and Gender-Based Violence in Developing Countries. *American Journal of Epidemiology*, 179(5), 602–612. <https://doi.org/10.1093/aje/kwt295>
- Paróczai, A. (2022). *Legyen alap a menstruációs szabadság!* Kispest.ittlakunk, október 10. <https://19.kerulet.ittlakunk.hu/egeszseg/221010/paroczai-aniko-legyen-alap-menstruacios-szabadsag>
- Patel, K., Panda, N., Sahoo, K. C., Saxena, S., Chouhan, N. S., Singh, P., Ghosh, U., & Panda, B. (2022). A systematic review of menstrual hygiene management (MHM) during humanitarian crises and/or emergencies in low- and middle-income countries. *Frontiers Public Health*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.1018092>
- Plan International (2020). *Menstrual Health Day: Global period poverty and stigma getting worse under lockdown*. Plan International, May 28. <https://plan-uk.org/media-centre/menstrual-health-day-global-period-poverty-and-stigma-getting-worse-under-lockdown>
- Portfolio (2020). *Itt az első ország, amely ingyenesé teszi a nők számára a menstruációs termékeket*. Portfolio, november 26. <https://www.portfolio.hu/short/20201126/itt-az-elso-orszag-amely-ingyenesse-teszi-a-nok-szamara-a-menstruacios-termekeket-459090#>
- Rennó, J. Jr., Valadares, G., Cantilino, A., Mendes-Ribeiro, J., Rocha, R., & da Silva, A. G. (2020). *Women's Mental Health: A Clinical and Evidence-Based Guide*. Springer.
- Rheinländer, T., Gyapong, M., Akapkli, D. E., & Konradsen, F. (2018). Secrets, Shame and Discipline: School Girls' Experiences of Sanitation and Menstrual Hygiene Management in a Peri-Urban Community in Ghana. *Health Care for Women International*, 40(13), 13–32. <https://doi.org/10.1080/07399332.2018.1444041>
- Rossouw, L., & Ross, H. (2021). Understanding Period Poverty: Socio-Economic Inequalities in Menstrual Hygiene Management in Eight Low- and Middle-Income Countries. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(2571) <https://doi.org/10.3390/ijerph18052571>
- Sagot, M. (2005). The Critical Path of Women Affected by Family Violence in Latin America. Case Studies From 10 Countries. *Violence Against Women*, 11(10), 1292–1318. <https://doi.org/10.1177/1077801205280189>
- Saunders, K. E., & Hawton, K. (2006). Suicidal behaviour and the menstrual cycle. *Psychological Medicine*, 36(7), 901. <https://doi.org/10.1017/s0033291706007392>
- Sen, A. (2001). *Development as freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- Serdült, V. (2019). Menstruációs szegénység: ezeknek nincs pénzük betétre Magyarországon. *HVG*, április 30. https://hvg.hu/itthon/20190430_Menstruacios_szegenyseg_ezreknek_nincs_penze_betetre_Magyarorszagon
- Singh, B., Zhang, J., & Segars, J. (2020). Period Poverty and the Menstrual Product Tax in the United States. *Obstetrics & Gynecology*, 135(68S) <https://doi.org/10.1097/01.aog.0000665164.05365.d0>
- Statista (2018). *Who's Doing Europe's Housework?* <https://www.statista.com/chart/15880/housework-europe-gender-split/>

- Statista (2020a). *Opinions on tampon tax in Italy in 2020*. <https://www.statista.com/statistics/1089852/opinions-on-vat-on-tampons-in-italy/>
- Statista (2020b). *Do you think that female hygiene products are more expensive than male and gender neutral products?* <https://www.statista.com/statistics/1089896/opinions-on-prices-of-women-and-men-products-in-italy/>
- Statista (2020c). *Where the “Tampon Tax” is Highest and Lowest in Europe*. <https://www.statista.com/chart/18192/sales-tax-rates-on-feminine-hygiene-products-in-europe/>
- Statista (2021). *Menstrual protections and precariousness in France*. <https://www.statista.com/study/101142/menstrual-protections-and-precariousness-in-france/>
- Steele, L., & Goldblatt, B. (2020) The Human Rights of Women and Girls with Disabilities: Sterilization and Other Coercive Responses to Menstruation. In: Bobel, C., Winkler, I. T., Fahs, B., Hasson, K-A., Kissling, E. A., & Roberts, T. (Eds.), *The Palgrave Handbook of Critical Menstruation Studies*. (pp. 77–91). Palgrave MacMillan.
- Sumpter, C., & Torondel, B. (2013). A systematic review of the health and social effects of menstrual hygiene management. *PLoS ONE*, 8(4), e62004 1–15. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0062004>
- Taxes in Europe Database (2022). *TEDB – “Taxes in Europe” database* https://ec.europa.eu/taxation_customs/tedb/taxSearch.html
- The Body Shop (2019). *Menstruációs adománygyűjtés a The Body Shop üzletekben*. <https://the-body-shop.hu/menstruacios-adomanygyujtes>
- Thinx & PERIOD (2021). *State of the Period 2021. The widespread impact of period poverty on US students*. <https://period.org/uploads/State-of-the-Period-2021.pdf>
- Thompson, K. J. (2022): Inclusivity starts with language. *The Lancet Correspondence*, 399(10323), 434. [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(21\)02495-8](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(21)02495-8)
- Thornton, J. (2020). Free period products in Scotland. *The Lancet*, 396(10265), 1793. [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(20\)32583-6](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(20)32583-6)
- Todaro, M. P., & Smith, S. C. (2020). *Economic development*. Boston: Pearson Addison Wesley.
- UNDP (United Nations Development Programme) (2022). *Human Development Report 2021-22: Uncertain Times, Unsettled Lives: Shaping our Future in a Transforming World*. New York. <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2021-22>
- UNICEF (2020). *Gender and Education*. <https://data.unicef.org/topic/gender/gender-disparities-in-education/>
- U-Report (2020). *Menstrual Hygiene Day 2020*. <https://ureport.in/opinion/4258/>
- Varga, J. (2018). Nők a munkaerőpiacon. Problémafelvetés, szakirodalmi áttekintés. in: Szabó-Morvai, Á. (ed.) *Közlekedés. Nők a munkaerőpiacon* (pp. 45–52). MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet. Budapest. https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2018/12/mt_2017_hun_39-201.pdf
- Weiss-Wolf, J. (2017). *Periods gone public: Taking a stand for menstrual equity*. New York: Arcade Publishing.
- WoMENA (2020). *WOMENA FAQ: What are the links between menstrual health management (MHM) and gender-based violence (GBV)?* WoMENA, June 18. <https://womens.dk/what-are-the-links-between-menstrual-health-management-gender-based-violence/>
- Wootton, S., & Morison, T. (2020). Menstrual Management and the Negotiation of Failed Femininities: A Discursive Study Among Low-Income Young Women in Aotearoa (New Zealand). *Women's Reproductive Health*, 7(2), 87–106. <https://doi.org/10.1080/23293691.2020.1740485>
- World Economic Forum (2020a). *Violence against women*. <https://www.weforum.org/reports/gender-gap-2020-report-100-years-pay-equality/infographics>
- World Economic Forum (2020b). *Global Gender Gap Report 2020*. https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf
- World Economic Forum (2021). *Global Gender Gap Report 2021*. https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf

- World Economic Forum (2022). *Global Gender Gap Report 2022*. https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2022.pdf
- Yle (2021). *Helsinki to offer free period products to school pupils*. <https://yle.fi/news/3-12223378?fbclid=IwAR28OnJcyAUxABgWVOrRZqY28Rk40XUx07gNDqb4vzvUclKFGDYuCPqO2JM>
- Zsilák, Sz. (2019). *A zokni a betét, a zsepigombóc pedig a tampon a rászoruló nőknek*.
Abcúg, július 7. https://abcug.hu/a-zokni-a-betet-a-zsepigomboc-pedig-a-tampon-a-raszorulo-noknek/?fbclid=IwAR1E_g9-F_Q1wlDUalCw8KZzmJlzEFJKkwtU5M1B-uWqpmbcNv7F5qHSbcQ